

51343

2.

uporabna literatura

ZABAVNA
KNJIZICA
ZA LETO 1922

ZVEZEK · II ·

8

Dupl. (44747)

ZARAVINA
MILICA
1899

ZABAVNA KNJIŽICA

ZVEZEK II.

IZDALA IN ZALOŽILA „GORIŠKA MATICA“.
TISK „NARODNE TISKARNE“ V GORICI 1921.

NAŠI LJUDJE.

SPISAL DR. ALOJZIJ REMEC.

Juan Uchavatz

51343

ID = 030005069

BURJA.

iharni časi so bili takrat.

Po Vipavski dolini so se po cesarski cesti pomikale dan za dnevom dolge vrste vojakov, danes proti Gorici, jutri nazaj proti Vipavi in Ljubljani. Celi regimenti avstrijskih grenadirjev so korakali po prahu in po blatu, kakor

je naneslo. Boben je ropotal neprestano, trobente so pele, pred četami so jezdili častniki v belih plaščih, s svetlimi, sabljami, za njimi so marširali vojaki z visokimi čakami na glavi, sklonjeni, trdni in potni, blatni in prašni, včasih so peli, včasih kleli, včasih molčali, kakor je bil čas in cesta.

Kakor veter so vihrali ob njih oddelki konjikov v svojih lepih uniformah, drdrali in

ropotali so kanoni za pešci, trobente so zapele kratko znamenje, za hip se je vse ustavilo, kratak odmor — zopet se je oglasil rog in cesta je oživila kakor pot mravljincev iz mravljišča do hruške, ki je padla prezgodaj zrela in sladka z drevesa, ker jo je načel črv.

Ljudje po vaseh so bili prestrašeni.

Od Gorice so grmeli kanoni. Francoz je silil tam čez Sočo. Zaman so se mu ustavljale avstrijske čete pod generalom Karolom.

Po vaseh so bili nastanjeni vojaki, danes z rdečimi hlačami in belimi suknjami, jutri z belimi hlačami in modrimi bluzami, danes so govorili hrvaški in kleli mažarski, jutri so robantili po nemški, da se nihče ni mogel razumeti z njimi.

V Šempasu so bili zadnje dni hrvaški vojaki, sami krepki fantje, ki jim je bila puška kakor pero in sablja kakor bilka.

Pri županu jih je bilo nad sto na skednju, po sobah pa je bilo pripravljenih ležišč za deset oficirjev.

Večerilo se je, častniki so se greli na ognjišču, zakaj bilo je sredi marca in še mraz.

Majolika je krožila od rok do rok, za vsak bokal kakor zlato rumenega vipavca je zacingljala srebrna dvajsetica v županov mošnjiček.

Oče župan je nazadnje dal par bokalov zastonj. Zato je moral tudi on piti z njimi.

»Neka živi naš gospodine župan!« so mu napili.

Ko so odložili majoliko, se je oče župan popraskal za ušesom in izpregovoril: »Je že prav gospodje. Samo nekaj bi vprašal, če bi

smel. Kaj pravite, ali bo še dolgo ta tepež in metež s Francozom? Če pojde tako, kakor je začelo, ne vem, če bo kazalo to pomlad orati».

»Što očeš, rat!« je odgovoril mlad poročnik.

Tedaj se je oglasil zunaj rog.

Vse je posluhnilo.

Alarm!

Kakor bi trenil, so bili konji iz hleva, častniki so se zavihteli v sedla, vojaki so se v skednju oprtali, puške so zletele na ramena in ta hip je bila četa na dvorišču pripravljena za odhod.

»Kam, gospodje! Ali je Francoz že blizu?« je izpraševal oče župan in se je čudila družina.

Vojaki niso odgovarjali. Preden bi človek mislil, je bila vas prazna, dolga vrsta se je pomikala tiho, brez bobnanja po cesti, a ne proti Gorici, marveč proti Vipavi.

Oče župan je bil mnenja, da to ne kaže nič dobrega. In res ni kazalo nič dobrega, kajti tisto noč se je nadvojvoda Karol umaknil proti Kranjski pred generalom Muratom, ki je s svojimi četami prekoračil Sočo.

Dan pozneje je bila Vipavska dolina tiha, zapuščena, kakor bi bila izumrla.

Pooblačilo se je bilo, megla je legla na zemljo.

»Ne bo dobrega...« so govorili ljudje, skrivali denar, žito in vino, kamor so mogli, in izdelavali vrata v hrame in kašče.

Popoldne je prikrevsal berač Mrmolja v županovo hišo v Šempasu.

»Bog daj dobro, oče župan in vsa družina!« je pozdravil in začel moliti.

»Kaj bi zdaj molil! Povej, ali kaj veš o vojski!« se je razjezil oče župan.

»Povem, povem... Od Gorice sem prišel... Tam se je že Francoz vgnezdil. Na Lijaku jih je vse črno. Iz platna so si naredili kolibice, tam kuhajo in pečejo, šivajo hlače in čistijo puške in kanone. Vse polje jih je polno, kakor bi bili iz nebes padli. Strašen šum je, jezdec dirjajo naokrog, bobni ropotajo, muzika igra, ljudje pa govorijo čuden jezik, da ne veš, ali molijo ali kolnejo...«

»Kaj pa naši?« je vprašal župan.

»Vrag vedi, kakor daleč vede cesta — naših nobenega, kakor bi jih bil veter izpihal...«

»Čudno, čudno...« je majal župan z glavo.

»Lačen sem...« je vzdihnil berač.

»Mica, daj Mrmolji kaj jesti! Jaz se grem preobleči in potem pojdeva h gospodu župniku. Francoze bo treba sprejemati, da nam vasi ne zažgejo. Naš gospod je učen in mi bo vedel svetovati, ko se moja kmetska glava ne more zbrihtati...« je dejal župan in se odpravil v sobo.

Čez pol ure sta bila v župnišču in Mrmolja je pripovedoval na dolgo in široko, kar je vedel. Še več pa je lagal po beraški navadi.

»Kaj tedaj, gospod župnik?« je vprašal župan, ko je bil Mrmolja končal svojo zgodbo.

Učeni gospod Matija si je pogladil bele lase, vzal iz tobačnice ščip tobaka, kihnil parkrat in prav polagoma dejal: »Lepo domov idita in doma bodita... Francozi so ljudje kakor drugi!«

Tačas je pridiral v vas že mal oddelek francoskih konjenikov.

Pred županovimi so se ustavili.

Tako nenadoma so privihrali, da mati županja niti ni utegnila zapreti vrat v dvorišče pred njimi.

Hlapca sta se skrila v seno, dekletje so jokane zbežale v sobe, samo najmlajši županov sin, petnajstletni Jakob, je ostal na svojem mestu, na stolčku na ognjišču in jezno gledal na rdečehlačarje, ki so poskakali s konj in s sabljami v rokah obstopili mater.

Kričari so nad njo, vihteli sablje, kazali semintja — mati županja pa je trepetala od strahu.

»Kristus nebeški, kaj naj vam povem, ko besedice ne razumem!«

Dolgo so kričali, a slednjič uvideli, da vse skupaj nič ne pomaga. Vtaknili so sablje v nožnice, le eden se je mogočno razkoračil in zavpil: »Baba, hopsa!«

Županja ni vedela, kaj hoče in ga začudeno gledala.

»Hopsa, hopsa!« ji je tulil na uho in tolkel s sabljo ob tla.

»Moj Bog, kako bom hopsa, ko sem že stara!« je prosila.

»Hopsa!« je zarentačil Francoz in potegnil sabljo.

»Še ubijejo me ti neverniki, ki so tako na ženske, če ne zaplešem!« je zastokala županja, vdala se v svojo usodo, prijela za oba roba predpasnika in se zavrtela pred vojaki tako nekako, kakor je videla plesati grajske gospodič-

ne v svoji mladosti, ko se je tudi sama rada vr-
tela.

Francoze je pa zlomil smeh in so se tako
krohotali, da je odmevalo vse širo dvorišče.

Jakob v kotu pa je stisnil pesti, se potuhnil
in zlezal skozi okno.

»Oče vam pokaže! Z gnojnimi vilami vas
bomo, neverniki!«

Stekel je proti župnišču in že za prvim vo-
galom ugledal očeta in Mrmoljo.

V par trenutkih sta bila na dvorišču. Mati
županja je vsa upehana jokala na klopi pred
hišo, Francozi pa so rogovilili po veži in po dvo-
rišču.

»Hopsa!« so vpili tudi nad županom, ko se
je pokazal.

»Bogve, kaj hočejo?« se je obrnil k Mrmo-
lji. »Sedaj pokaži, kaj znaš! Saj si pravil, da
znaš vse jezike!«

»Samo tega ne znam...« se je otepal berač.
Francozi so pa kričali še huje svoj »hop-
sa«, kazali na konje in hlev.

Slednjič se je beraču posvetilo.

»Oče župan, »hopsa« ho menda po franco-
sko to kar po naše ovsa. Svoje mrhe bi najbrže
radi nakrmili!«

Mrmolja je začel z vojaki lomiti neko čud-
no laščino in kmalu povedal županu: »Ovsa ho-
čejo. Če ga imate pri hiši, dajte ga, ker
drugače vse posekajo in postreljajo!«

»Ovsa nimam, sena pa!« je odgovoril žu-
pan, prijel Francoza, ki se je najbolj drl, za ro-
ko, ga vedel v hlev in mu pokazal seno. Ko je

ta ponavljal še svoj »hopsa«, je župan skomizgnil z rameni in z rokami pokazal, da ga nima.

No, Francozi so bili tudi s senom zadovoljni. Nehali so kričati, začeli nositi seno iz hleva in ga metati pred konje.

Majhen črnkast Francoz, nemara častnik, pa je ogledoval hišo, stopil iz dvorišča in se oziral pozorno po vasi.

Zlasti ga je zanimalo veliko kamenje, ki je bilo po korceh na strehah. Zdelo se mu je sumljivo, zato je potegnil berača za rokav, mu pokazal na streho in ga nekaj izpraševal.

Mrmolja ni razumel besedice, a zdelo se mu je, da ga vprašuje, čemu je kamenje na strehah.

»E — per burja...« se je odrezal na kratko.

Francoz je grdo pogledal berača, poklical vojaka, ki je znal za silo laški, in začela sta Mrmoljo viti in izpraševati, da so mu lasje vstajali od strahu.

Mrmolja je trdil, da je kamenje zato na strehah, da burja korcev ne odnese. Francoz pa se je rotil, da je Burja avstrijski general, ki je ukazal zato naložiti kamenje po strehah, da bi ga kmetje metali na Francoze, ko pridejo v vas.

Mrmolja ni laščine mnogo razumel, francoščine pa nič, a videl je, da mu prede slaba. Francoza sta kričala nad njim in mu pretila s sabljo in hotela nekaj izvedeti, česar on ni vedel.

Slednjič je spoznal, da hočeta vedeti, odkod je burja.

»Sem od Čavna piha, na Colu jo pa delajo — burjo...« jima je slednjič dopovedal in pokazal po cesti.

Častnik je zadovoljno pokimal in se obrnil, Mrmoljo pa so vzeli vojaki medse in tisti, ki je lomil laščino, mu je povedal, da jim bo inoral pot kazati k burji.

»Ta bo lepa!« je vzdihnil berač in strah ga je začelo biti.

Tačas se je znočilo. Mrzla črna noč se je napravljala in burja se je ponujala.

Z nočjo je prišel nov francoski oddelek v vas. Razstresel se je po vseh hišah, pri županovih so vojaki zasedli konje, berač je dobil svetilko v roke in zapovedali so mu, naj jim kaže pot.

»Kam pa moraš iti, Mrmolja?« ga je vprašal župan, ko mu je prižigal luč.

»Burjo me gonijo iskat, pasjeverci. Pot naj jim kažem. Pravijo, da je burja general, a ne veter, nedolžen veter...«

Počasi so odjezdili po cesti na vipavsko stran, pred njimi pa je krevsal berač s svetilko.

»Kako jim uidem, kako jim uidem?« je tuhtal, a nobena pametna misel mu ni hotela v glavo.

»Presneta burja, da mi delaš take sitnosti! Od Čavna piha, da me nos in ušesa bole in jaz naj te iščem!« je mrmral in si povezoval klobuk na glavo, da bi mu ga burja ne odnesla.

In premišljeval je dalje.

— Zapeljem te pasjeverce, luč upihnem, tema je, pa naj me dobe, če me morejo. Seve,

če me dobe — bom kmalu visel na veji in Bog naj bo milostljiv moji ubogi duši! —

Zmolil je očenaš za srečen konec in jo ubral po ozki stezi, da je mogel komaj posameznik za njim.

Francozi so ga ustavili, a Mrmolja jim je na roke pokazal, da je cesta seženj dolga, steza pa ped, ker jim ni mogel drugače dopovedati, da je steza bližnjica.

— Tam je most — je modroval berač dalje — širok most, kjer se križate steza in cesta. Steza je nerodna, in če bom urnih nog, me noben konj ne dohiti do mosta. Tam pustim pred mostom malho in klobuk, da me bodo iskali pod mostom in se zakasne. Jaz pa jo ubrišem skozi Osek v gore. Trnovski gozd je velik, ljudje tam gori dobri, se že skrijem in preživim...

In zmolil je še en očenaš in pospešil korake. Nenadoma je bila svetilka ugasla in razbita v kamenju ob stezi, Mrmolja pa jo je drobil že dober streljaj pred Francozi po stezi, ki jo je v temi poznal tako kakor podnevu.

Za njim kričanje in peketanje konj.

Prisopihal je do ceste, bežal do mosta, vrigel tam klobuk in malho v suhi potok pod mostom in odhitel po travnikih in njivah proti gorovju.

Daleč je že bil, ko se je ustavil, oddahnil in poslušnil. Čul je peketanje po cesti, drobna luč se je zasvetlikala tam doli, nenadoma se je zasvetilo in strel je počil.

»Glej jih, pod most streljajo!« se je zasmeljal berač. »Boga zahvali, Mrmolja, da ti je dal

tako briljantno glavico, da nisi šel pod most, ampak si jo rajši popihal v gore!«

A mi še nehal tega premišljevanja, ko se je zasvetilo tam pod Gradcem, malim skalnatim gričem nad cesto, nato še enkrat in potem nešteto krat. Pok za pokom, iz grmovja nad cesto so žvižgale svinčenke na Francoze, ki so iskali svojega ubeglega kažipota.

»Glej, to so pa naši!« se je zaveselil berač. »Zdaj bodo Francozi mislili, da je tam Čaven in tam general Burja. Le streljajte se, za moja ušesa niso te muhe!...«

Po cesti so dirjali Francozi nazaj proti Šempasu, Mrmolja pa je hvalil Boga za srečno rešitev in stopal zložno proti Oseku in goram.

DOBROTNIK.

red štirinajstimi dnevi, nekaj dni po smrti gospoda Izidorja Hrena, smo inventarili njegovo zapuščino. Tudi jaz sem bil pri komisiji, ki je v zapuščenem stanovanju pokojnega rentirja sestavljala zapisnik njegovega imetja.

Precenjena in popisana je bila že njegova sprejemna soba s težkimi, z rdečim baržunom prevlečenimi fotelji in dragocenim pohištvom

iz mahovine, s tremi pristnimi Kaubachovimi tihožitji v težkih masivnih okvirjih, z mizico s srebrno kadilno garnituro za obiske in drugo igralno mizico za šah. Precenjena in popisana je bila njegova jedilnica s staronemško opravo in vetrino, polno japonskih servisov za čaj, pristnih skodelic z znamko starega Dunaja in natrpana z drobnarijami iz sevreškega porcelana. Precenjena in popisana je bila njegova spalna soba z antično rokoko-opremo, težkimi zavesami in preprogami ter z nežnimi gobelini davnih dob. Precenjena in popisana je bila njegova delavnica, kjer je stala Wertheimertca in nam bila odprla svoje jeklene predale in izročila vse svoje bogastvo bančnih knjižic, vrednostnih papirjev in akcij.

Gospod notar Ribič je s svojim zapisnikarjem pregledoval račune, sešteval in odšteval, množil in delil in se vsak hip čudil: »Nepopisno! Toliko bogastva in tak red, taka pedantnost v računih! Hren je bil ženij med ljudmi, ki sem jih v svojih petindvajsetih letih inventaril po smrti!«

Dolgčas mi je postalo med tem delom, pri katerem nisem imel pravzaprav nič opraviti, kakor da sem bil priča, da je res vse prišlo v zapisnik.

Listal sem po knjigah, ki jih je notar jemal iz blagajne in jih polagal na pisalno mizo, ko jih je bil pregledal. Listal sem po teh knjigah in se dolgočasil... Kdor še ni sestavljal zapuščinskega inventarja po samcih brez vsakega sorodstva in na veliko zapuščino, kakor jo je imel pokojni gospod Hren, ne ve, kaj je dolgčas.

Med knjigami, polnimi številk in knjigovodstva, s kolonami in vodoravnimi črtami in vsotami, mi je prišla v roke tudi drobna v mehko usnje vezana knjižica, ki jo je notar vrgel predme z besedami: »Dnevnik gospoda Hrena... Brez vrednosti. Privatissimum... Poglejte in razsodite, ali naj ga vržemo v peč, ali damo v arhiv!«

In računal in sešteval je dalje.

Jaz pa sem sedel k oknu v rdečo luč zahajajočega solnca in začel prebirati dnevnik pokojnega gospoda Hrena.

Malo strani je bilo popisanih, mož je začel pisati te zapiske par mesecev pred smrtjo, zadnja bolezen mu je par tednov prej vzela pero.

28. 6 1913.

...Včasih me muči vprašanje, kaj naj naredim z bogastvom, ki ste mi ga sreča in pridnost natrosili v naročje. Sedaj, ko sem 68 let star, me nadleguje to vprašanje kakor sitna muha. Prej, v lepših, mlajših letih, ko sem delal in znašal svoje bogastvo kakor čebela, mi kaj takega ni prišlo na misel. Zdaj pa...

Ali nisem napravil testamenta in v njem zapisal, da volim vse svoje imetje za zavetišče osamljenim starcem brez svojcev in brez premoženja? Na fasadi naj stoje kamenite črke »Izidor Hrenov dom«.

Ali nisem prav storil in ne bom li prav obrnil po smrti, kar sem si med življenjem pridobil?

Ali naj grem in na ulici ustavljam ljudi, ki se mi zde potrebni, naj jih vprašam, koliko bi

potrebovali, da bi bili rešeni skrbi, ki jim delajo temne oči in gube na čelu? Ali naj jim potem s prijaznim pogledom naštejem bankovcev iz listnice na roko in se z naglimi koraki umaknem njih hvaležnosti in sreči?

Če bi to delal, se bojim, da bi me drugi dan spravili v opazovalnico ali mi poslali kakega znamenitega psihiatra na vrat, ki bi me do smrti obiskoval. Hvala lepa!

Rajši živim mirno do konca, hodim vsak predpoldan na izprehod dve uri, krmim ptiče v parku in sem sam svoj gospod. Moja postrežnica Terezija — zlata duša — (petnajst tisoč kron sem ji zapisal) skrbi in kuha zame že petnajst let in bo še ta čas, ki ga preživim. Kako prijetno jo je poslušati, ko me ob štirih popoldne okrtači, mi obleče površnik, prinese palico in klobuk!

»Gospod Hren, sveži in mladi se zdite. Človek bi Vam prisodil kvečjemu petdeset let!«

Tako gostoli in me hvali ta dobra duša.

Nato grem v kavarno, berem svoje časopise, pijem svojo »črno« in preživim lep popoldan.

Zvečer ležem z zavestjo, da sem preživel prijeten dan. Res, hvala Bogu, lep večer življenja sem dočakal. Ta mir, ta dobrodeln mir in ta brezskrbnost — komu se imam zahvaliti za to? Svoji pridnosti, solidnosti in preudarnosti. Če bi s polnimi rokami delil dobrote na levo in desno, bi imel ves dan polno stanovanje prosilcev. Na ulici bi me napadali, v kavarni bi se zbirali krog moje mize, telefon v mojem sta-

novanju bi neprestano zvonil. Tako pa vsakdo ve, da gospod Hren ima, a ne da... Po smrti, predragi ljudje, ko se ura življenja ustavi... po smrti....

1. 7. 1913.

Poletni dež je bil vse popoldne. Zato nisem šel na izprehod. Odprl sem okna vseh sob. Iz grmov in cvetnih gredic pred vilo puhti vlažen, hladen vonj, ulice so kakor umite, večer prihaja. Nekje daleč žvižgajo kosi v tišino predmestja, kjer stoji moja vila. Na visoki smreki na vr-tu jim odgovarja en sam. Brez tovarišev je, od-daleč jim odžvižgava, on si ne želi drugih, dru-gi ne njega.

Skoraj se mi zdi, da sem tudi jaz tak. Ved-no sem bil tuj drugim ljudem in ljudje meni. Le-po umerjeno življenje sem imel, svoje tiho gnezdo sem si zgradil, nikogar nisem vabil k sebi, zato imam mir.

A vendar se danes ne počutim dobro v tej samoti. Moj dom je tako prazen, oddaljen od sveta in življenja. Nikogar ni v njem kakor jaz sam, molčeč stavec, ki iščem ves popoldan po razkošnih sobah svojega stanovanja nekoga, ki ga ni.

Moja strežnica Terezija ropoče v kuhinji in pripravlja večerjo. To je edini znak življenja v celi vili, ki je drugače kakor izumrla. Dve ci-gari, najboljši, kar jih hrani moja zaloga, sem pokadil, da se umirim, vse večerne časopise sem prečital — a vendar sem čudno nemiren.

Sam sem, preveč sam. Napotil bi se v živ-ljenje, a preveč sem se mu odtujil vse svoje

dni, prestar sem že. Želim si, da bi kaj doživel, da bi imel vsa; eno dušo, ki bi me ljubila in mislila name. Nikogar nimam razen strežnice Terezije. Ona pa je posel, red in snaga sta njeni lastnosti, kaj drugega pa še nisem opazil pri nji. Govori z menoj o vremenu in zdravju, a vendar sem v njeni bližini še dvakrat bolj osamljen.

Sicer pa so morda te žalostne misli posledica vremenske izpremembe.

4. 7. 1913.

Danes sem se v mestnem parku sestal s svojim tovarišem izza mladih let, z župnikom in častnim kanonikom Janezom Mravljo.

Nepregledno vrsto let se nisva videla, ker je živel ves čas na deželi in živi tudi sedaj v pokoju na vasi. Prišel je te dni v mesto samo na obisk k nekim ljudem, ki mu niso v sorodu, a ga vendar ljubijo, kakor bi bil član njihove družine. To sem opazil, ko ste naju zmotili v najinem razgovoru dve dekleti, nemara hčerki družine, pri kateri je na obisku. Prišli ste ga iskat v park in ga odvedli.

Sicer nisem maral izpraševati, v kakem razmerju je do teh ljudi.

Drugače sva si s prijateljem Mravljo zelo slična po usodi in življenju. Oba sva samca, oba sva imela urejeno, mirno življenje brez velikih dogodljajev. Oba sva bila imovita, saj je bil Mravlja edini sin bogatega veleposestnika in je po njem vse podedoval.

Dobil pa sem vtis, da moj prijatelj sedaj ni-
ma več mnogo v rokah. Njegova obleka je po-

nošana, v denarnici ni bilo mnogo, ko jo je odprl in dal beraču vbogajme, ko naju je nagovoril.

Na vsak način zanimivo vprašanje, kaj je naredil dobri Janez Mravlja s svojim imetjem.

Zdi se mi, da je vendar zadovoljen in srečen bolj kakor jaz.

8. 7. 1913.

Sedaj razumem, zakaj tista družina tako ljubi mojega prijatelja Janeza Mravljo. To je družina profesorja Rodiča. Včeraj se mi je predstavil. Mož je filozof, naravoslovje poučuje na gimnaziji. Moj prijatelj Mravlja ga je izštudiral. Kot kaplan je izsledil Rodiča, siroto brez starišev, ki je z vaškim črednikom pasel krave.

Mravlja je odkril v njem talent in ga podpiral z vsem od prve šole do doktorata. Zato ga ljubi profesor kakor očeta, v družini ga nazivajo samo striček župnik.

Kadar se sučete Rodičevi hčerki v svojih belih oblekah krog starega Mravlje in se mu obesite vsaka na svojo roko in gostolite krog njega kakor dve ptičici, svojega prijatelja skoraj zavidam.

Zakaj lepo je, če uživa starost hvaležnost in ljubezen mladosti.....

10. 7. 1913.

Danes sem govoril z Mravljo in ga vprašal, kaj je z njegovim imetjem. Povedal mi je, da je pravzaprav berač. Od svoje penzije živi, vse drugo bogastvo mu je vzela dobredelnost med živimi. Sam je, a sem prepričan, da ima nešteto

družin, ki bi ga ljubile kakor očeta, če bi to hotel od njih.

Mnogi možje so mu hvaležni, ki so mu kot dijački hodili kazat spričevala po sklepu šolskega leta in bili deležni njegove dobrote.

Profesor Rodič mi je pripovedoval, kako zna Mravlja prikrivati svojo dobrodelnost. Že v tistih davnih letih, ko so hodili potujoči študentje k njemu, je znal stisniti roko človeku tako, da ni vedel, kdaj mu je ostal v roki bankovec ali zlat. Živa duša ne bi bila spoznala, kdo je obdarovanec in kdo darovalec.

Kmetiču, ki mu je poginila žival, je prišel po pošti od neznane strani denar, s katerim si je opomogel.

Učitelju, ki je služil v isti vasi kakor moj prijatelj Mravlja, je bil krstni in birmanski boter — osmero otrok, ki jim je vsem on pomagal do kruha.

V mestu je trgovec, ki še sedaj preiskuje, kdo ga je rešil poloma pred leti. Bolezen v hiši, nesreča pri kupčiji ste ga privedli skoraj do konkurza. Nekega dne pride neznan človek k njemu, pove, da ima od neke osebe naročilo, kupiti vso njegovo zalogo za vsako ceno. Trgovec proda in se reši — a še danes ne ve, kdo je njegov dobrotnik.

Včasih mora biti profesor Rodič za posredovalca, da ostane Mravlja nepoznan in mu ni treba sprejemati zahval.

Vse to mi je pripovedoval Rodič.

Jaz sedaj ne vem, ali je boljše pomagati ljudem v življenju, ali po smrti.

Bojim se nehvaležnosti, ki je ponavadi pla-

čilo sveta. Seveda, prijatelju Mravlji je vseeno, ker mu ni do hvaležnosti in se skriva ljudem, ki jim je pomagal. Edini Rodič ga pozna, in še on ne ve za vsa njegova dobra dela.

Jaz sem pa drugačen človek. Rad bi vedel že sedaj, kaj bodo rekli o meni tisti ljudje, ki jim bom dal s svojim imetjem dom in zavetišče za starost, ko bodo tako sami, kakor sem sedaj jaz.

V ubožnico pojdem pogledati, da bom videl, kako je tam ljudem.

Vendar se mi zdi, da je moj načrt boljši od načrta, ki ga je izbral prijatelj Mravlja. On je živ dajal živim, jaz bom pa po svoji smrti živim dobrote delil.

Dočim bodo Mravljevi obdarovanci v življenju pozabili nanj in so že morda mnogi pozabili, bo moj zavod s kamenitimi črkami mojega imena stal stoletja in pomagal trpečemu človeštvu....

15. 7. 1913.

Z neveselimi čustvi sem danes odšel iz ubožnice. Gledal sem tam ljudi in spoznal, da se niti ne zavedajo, da jim človeštvo izkazuje dobrote.

Eden mi je tožil, da se počuti kakor v ječi ker mora biti vse tako, kakor zahteva strogi hišni red.

»Tobaka nimam!« mi je tožil sedemdesetleten možiček s sivo institutsko kapo na glavi. »A tudi če bi ga imel, bi ga ne mogel in ne smel kaditi, kakor bi si sam želel... Hišni red, gospod, ta nas tlači...«

Dal sem mu deset svojih smotk in odšel.

Čutim, da sem osamljen in Mravlji še bolj zavidam Rodiča in njegovo družino.

Z višjega, občečloveškega stališča utegnem morda bolje ravnati, da ostanem pri svojem prvotnem načrtu, ki je že v testamentu, da volim vse svoje premoženje za hiralnico starcem brez svojcev in brez imetja.

Samo študirati bi bilo treba, kakšen hišni red bi moral biti v tem zavodu, da bi bili njegovi stanovalci zadovoljni in bi se name s hvaležnostjo spominjali... vsekakor bi bilo treba misliti tudi na tobak.

Vse to je vprašanje časa. Moral bi sam za kak teden v tak zavod, živeti, kakor zahteva tam hišni red, potem bi morda spoznal vse napake, ki delajo ljudem, ki tam žive, življenje neprijetno.

Pozneje... pozneje...

20. 7. 1913.

Danes sem bil pri ravnatelju hiralnice, da izvedem svoj načrt, ki mi ne da miru. Predstavil sem se mu in ga prosil, naj me sprejme za kak teden dni v zavod popolnoma na isti način kakor vsakega starca, ki se loči od ljudi in gre iz svojega razpadajočega ali že razpalega doma v zavetje, ki mu ga je postavilo človeštvo, da čaka tam brez skrbi na smrt.

Prosil sem ravnatelja, naj mi preskrbi obleko in institutsko čepico, naj mi da skodelico, da bom hodil z njo kakor drugi po jed, ko zazvoni zvonec, in naj mi odkaže eno izmed postelj v prostrani spalnici teh ljudi, ki so se poslovili od

človeške družbe, ki so jim usahnile življenjske moči.

Po dolgem molku mi je povedal svoje pomisleke.

Gospod rentir, Vaša ideja je sicer lepa, a neizvedljiva. V prvi vrsti prepoveduje hišni red poizkusni sprejem v naš zavod, zakaj v statutih stoji: — Vsak oskrbovanec ostane v zavodu do smrti ali pa do dobe itd. — Za Vaš načrt bi tudi tako poizkusno bivanje v našem zavodu ne imelo pomena. Videli bi same nezadovoljne, bolehnne, stare ljudi, ki nimajo več zmisla in moči, da bi se prilagodili razmeram in predpisom v zavodu in zato samo grajajo vse, kar jim krati njih tekom dolgih let priučene pravice in navade. Tretjič pa bi se gotovo izvedelo na ta ali drug način, da ste storili tak poizkus. Kako bi javnost ta Vaš korak sodila, si lahko mislite...

»Kako menite to?« sem ga vprašal.

»Imeli bi Vas za prenapetega. Utegnili bi smatrati to celo za znak kakega preobrata v Vašem duševnem življenju...«

»Torej mislite, da bi me imeli za blaznega?« sem ga prekinil.

»Oprostite, to ne. A gotovo bi videli mnogi v tem Vašem dejanju vsaj — recimo — znak rahle senilne imbecilitete....

Mož se je jako čudno smehljaj, da sem spoznal, da je to njegovo prepričanje, kar je nazadnje povedal.

Zahvalil sem se in odklonil njegovo prijazno ponudbo, da mi pokaže na željo ves zavod in da vse podatke, ki jih želim.

Žal mi je, da sem se temu možu tako do dna duše odkril.

Vidim, da sem čuden človek. Ljudje me ne razumejo in čim manj pridem v stik z njimi — tembolje zame. Spoznal sem, da sem obsojen v osamelost do smrti...

Zato zavidam one, ki hodijo v pepelnatosivi obleki z institutsko čepico po naših ulicah in ki jih zvonec vabi, naj gredo s skodelico pč kofino in večerjo. Oni imajo vsaj družbo, če že nimajo doma.

Jaz imam nad vse udoben dom — a nem kakor dragocena z zlatom okovana rakev, v kateri ležim jaz sam, živ mrtvec...

3. 8. 1913.

Obolel sem. Pišem v postelji. Usmiljenka mi streže. Skoraj bi izpremenil testament in zapustil vse usmiljenkam.

A kam pojdejo moji starci?

Sestra Klementa je dobra kakor angel, a vendar ni med nama tiste nedopovedljive vezi, ki je med ljudmi, ki so si blizu in dragi. Pretuja sva si.

Zato sem še vedno zelo sam. Včasih brenči muha pod stropom moje bogate, zdaj zasenčene spalnice. Ena sama, turobna brenčeča muha. Sorodna sva si s tem bitjem.

Če bi še enkrat začel živeti, bi živel drugače.

Po prijatelja Mravljo pošljem, morda bi bilo dobro, da bi njemu vse zapustil, naj razpolaga z mojim premoženjem po svoje.

Mrazi me. Morda umrjem za to bolezen. Skoraj si želim smrti, tako osamljenega se čutim.
10. 8. 1913.

Danes je bil Mravlja pri meni. Vse sem mu razodel, izpovedal sem se mu pravzaprav. Pregovoril me je in dokazal, da je tudi moj načrt dober. Samo kamenite črke mojega imerta na pročelju doma za starce mu ne ugajajo. To sem črtal v testamentu.

Mravlja je edini človek, ki me razume.

Meni je laže, dasi sem nekako žalosten. Mravlja je izbral le boljši način, on je pomagal živim, jaz bom pa skoraj umirajočim.

Tolaži me le to, da mojega imena ne bo na zavodu. Naj tudi po smrti ostanem sam, kakor sem bil v življenju.

Velika pusta samota me objemlje.

Kar je še svetlega v meni, mi je dal Mravlja . . .

Ko sem končal brati dnevnik pokojnega gospoda Hrena, je tudi notar dovršil svoje delo.

»Kaj naj napravimo s knjižico, ki ste jo prebrali? Ali naj gre v arhiv, ali naj jo vržemo v peč?« me je vprašal.

»Ne vem,« sem odgovoril.

Notar je vzel knjižico in jo zaklenil v blagajno.

Mislim, da bi bilo najboljšo, da pride ta knjižica v bodoči dom, za katerega je gospod Hren zapustil svoje premoženje. Iz teh bornih zapiskov bo sijalo njegovo ime človeštvu trajnejše in lepše kakor iz kamenitih črk, ki jih ne bo na pročelju zavoda brez imena.

NOVA SOBA

kozi visoki portal mestne stolnice je stopilo v medlo božično jutro vitko dekle, skoraj bi rekel po vsej pravici: gospodična. Zakaj, kdo bi mogel uganiti, da je mladenka v črnem baržunastem klobuku in modernem površniku le šivilja

Anica. Toda klobuk je star že dve leti in ima od letošnjih Vseh svetih samo nov trak in novo pero, površnik pa je gospodična Anica v jesenskih večerih obrnila in pokrojila, tako da bo vzdržal še eno zimo.

Tako je Anica res gospodična in eleganca in ponos, ki ga ji ves svet zameri, ki ve, da je le uboga šivilja, jo varujeta pred vojaki in komiji, da ne silijo tako za njo kakor za drugimi, ki se ne nosijo tako kakor ona.

Anica stopa po zamrzlem snegu skozi ulice in misli.

— Moli, dekle, bodi poštena, delaj pridno in Bog ti da srečo! —

Tako ji šepečejo v srcu besede, ki jih je slišala to jutro od starega duhovnika v tajnostnem polumraku izza zamreženega okenca spovednice.

— Sreča! Kaj bi bil prvi korak k sreči? — se vprašuje in se domisli prejšnjega večera. Božični večer je bil, a tako pust, tako neprijazen v

njeni mrzli sobici, ko ni bilo nikogar njenih dragih pri njej, ko je bila tako sama in uboga, kakor bi ne imela svojih rožnih devetnajstih let in bogastva bogastev: mladost.

Zaiskri se ji misel: — Novo sobo si poiščem. Prijazno stanovanje, kjer bo vse lepše kakor doslej! —

Vesela je te nove misli, prvega koraka k sreči, pospeši korake in v bleda lica ji stopi rdečica. Ali od mraza, ali od veselja — kdo ve?

Spomni se na svoje dosedanje stanovanje. Šumeča, ozka ulica, kjer od petih zjutraj do treh v jutro ropotajo vozovi in kočije po jajčasten tlaku, kjer zvoni podnevi tramvaj in kriče ponoči pijanci. Visoka, mračna hiša z nešteti hodniki, lesenimi stopnicami in škripajočimi, vegastimi držaji. Pol mesta stanuje nemara v tej hiši, čudne postave tavajo po hodnikih z vedno novimi obrazi, postrežčki, kočijaži, krojači, čevljarji, sami propadli obrtniki. Doli v prvem nadstropju pa godrnja hišni gospodar v dolgi spalni suknji, vedno z dolgo pipo med čeljustmi, z rdečo kapico na glavi. On je vedno isti, ko se vse drugo menja in seli in ne mine teden, da bi se ne odpeljal izpred hišnega vhoda voziček z bornim pohištvom ljudi, ki jih beda goni tudi iz tega zavetišča.

In Aničino stanovanje?

Gospodinja je stara, čemerna ženska. Vedno hodi po opravkih, a Anica še sedaj ne ve, kaj je, dasi stanuje že štiri mesece pri njej. Točno ob enajstih predpoldne začne drsati po kuhinji in ko zazvoni poldne, prinese v Aničino sobo krožnik slane vode, ki jo imenuje juho,

plošček prikuhe in kos kruha. Ali je »gospodična« že doma ali ne, je vseeno. V nedeljo in še enkrat na teden je zraven te hrane še tenak odrezek mesa, trd in nekuhan.

Ko Anica sede k jedi, sliši za vrati na drugi strani tudi trkati žlico po krožniku. Tam kosi njen sosed za steno, dolgi in suhi urarski pomočnik Vondraček, ki ima silno dolg nos in neprestano vzdihuje in hodi po sobi. Ko Anica prihaja domov, so ponavadi Vondračkova vrata na hodnik odprta, in ko gre ona mimo, jo on gleda skozi špranjo in molči. Anica ima čudno grozo pred tem človekom. Gospodinja trdi, da je dober človek in Žid po veri.

A kaj vse to!

Bilo je božično jutro, vse veselo, praznično in Anica je bila prepričana, da dobi danes novo sobo. Lepa in prijazna bo, mesto počenih šip na nizkem oknu, jasen, svetel pogled na ulico ali na park. Mesto godrnjave gospodinje gospa srednjih let z ljubkimi otroci in prijaznim možem in mesto Vondračka — nič. Najbolje bi bilo nič. Tako si je mislila Anica, ki je poznala ljubezen le iz pripovedovanj svojih tovarišic pri delu in jo sodila po mladih in starih gospodih, ki so jo izkušali včasih nagovoriti, in po vzdihovanju svojega soseda za steno.

Anica je prišla do hiše, kjer je služila njena sestra Francka. Vsako jutro, preden je šla na delo, jo je za trenutek obiskala. In vsako jutro ji je Francka dala polovico svoje kave. Tudi zvečer je morala Anica hoditi k njej in tedaj ji je dala polovico svoje večerje.

»Dobro jutro, zlato moje!« jo je pozdravila

Francka. »In srečen Božič! Bled si, zelo bled, moj ljubček!«

»Zakaj ljubček?« je vprašala Anica in sedla h kuhinjski mizi.

»Vsakdo ima koga, ki ga ljubi, jaz pa tebe, moja Anica!« je odgovorila Francka in nalivala skodelico.

»Ah, tako . . . Tudi prav. Tako dekle, kakor si ti, zasluži darilo za praznike od svojega predragega. Za vse tiste zajtrke, za vse tiste večerje . . .«

Anica je odprla torbico in stisnila sestri v roke droben zavitek.

Ko je Francka odvila papir, se ji je zalesketal med prsti pozlačen križec na žametnem traku.

»Ah!« je vzkliknila in solze so ji stopile v oči. »Že mesec dni si brez dela — in to si mi kupila. Zdaj vem, zakaj si tako blede. Stradala si za to darilo . . .«

Objela je sestro in tisti poljub, ki ga ji je dala, je bil najiskrenejši, kar jih je videlo tisto božično jutro v celem širnem kamenitem mestu. —

»Novo stanovanje si poiščem,« je govorila Anica ob polovici sestrine kave, »zato poglej v časopis, ali je kje kaka soba, ki se odda!«

Francka je vzela časopis, ki je ležal na tasi zraven dragocene posode za zajtrk gospode, ki še ni vstala, in začela iskati sobe, ki se oddajo.

Našteli ste pet sob, ki bi se oddale »gospodični, ki je v službi«. Anica si je naslove prepisala.

Ko se je poslovila od Francke, je bila pre-

pričana, da ji pride popoldne povedati veselo novico, da je že v eni izmed teh petih sob, ki so bile v njenem pričakovanju vse lepše, srečnejše od njene sedanje. —

Od Francke je šla pogledati v najbližjo ulico.

— Kako lepo bi bilo tu! Do Francke bi imela samo par minut! — si je mislila, ko je brala na vratih velike dostojanstvene hiše, da se odda v drugem nadstropju v najem soba »samostojni dami«.

Veža se je svetila v sami beli, jasni luči, stopnice so bile široke, rezane iz kamena, okna na hodnikih visoka in čista. Le nekaj je bilo mrzkega, osornega, napis nad stopnicami: — Beračem vstop prepovedan! — A tega Anica ni videla.

— Pregosposko je... Bogve, ali sem samostojna dama? — se je vpraševala; ko je stala pred vrati stanovanja gospe Marije Klimček, vdove upokojenega podpolkovnika, kakor je bilo napisano na svetli medeni tablici na vratih.

Anica si skoraj ni upala dotakniti s prstom električnega gumba, vrnila bi se, a že je zvonček zabrnel.

Drsajoči koraki, vrata so se nezaupno odprla, skozi špranjo je pogledala širokolična postarna gospa s skrbno počesanimi belimi lasmi.

»Želite?«

»Prosim, gospa, sobo imate v najem...« se je poklonila Anica.

»Da. Izvolite!« se je skoraj pomilovalno namrdnila gospa in odprla dekletu stanovanje.

Pokazala ji je sobo, vso prevlečeno in zastrto s preprogami in zavesami, vso lepo in elegantno, da je kar vpila po samostojni dami.

Ko je Anica videla vse to razkošje, ji je bilo žal, da je prišla gledat.

»Prosim, koliko zahtevate na mesec?« je vprašala v zadregi, skoraj šepetaje.

»Štirideset kron... Prej je stanovala tu vdova bančnega ravnatelja, moja prijateljica, izselila se je na Dunaj...«

»Oprostite, gospa! Predrago mi je, ne zaslužim toliko. Oprostite!... Nisem mislila...«

»Saj sem prvi hip vedela... To je našemljena dekla, ki je ušla gospodinji, ne pa samostojna dama...« je mrmrala gospa Klimaček, ko je zaprla vrata.

Anici pa je bilo, kakor bi slišala te besede, v duši jo je peklo, ko je hitela iz hiše, ki je bila za samostojne dame, ne pa za ubogo šiviljo.

Drugo stanovanje je šla gledat Anica že s težjim srcem.

Hiša ni bila tako elegantna kakor prva, a vendar čedna in tistega napisa o beračih ni bilo nad stopnicami.

Želja po sreči je dala Anici poguma, da je pozvonila v stanovanje zasebnice Ribitsch Olge.

Dolga, suha ženska z zoprno prijaznim in vsiljivim obrazom ji je odprla.

»Oh, da. Imam sobico, krasno sobico. Ravno prav bo za vas, gospodična, in ne predraga. Le pogledjte!« ji je razkazovala sobo.

Soba je bila res lepa in prijetna.

»Koliko bi zahtevali na mesec, gospodična?« je vprašala Anica.

»Samo dvajset kron. Take sobe za ta denar ne dobite nikjer. In pa soseda, gospodična, fi-nega gospoda, ki vam bo delal kratek čas, gospoda agenta Bernika, ki ima vrata nasproti vaši sobi!«

Anici se je stisnilo srce.

Vrata v tisto sobo, kamor je kazala zasebnica Ribitsch, so se tisti hip odprla in prikazal se je gospod agent z nekako mrežasto obvezo nad brki pod nosom in golorok.

»Dovolite, da se predstavim: Bernik, zavarovalni agent. Gospodična, kar vzemite sobo, dobra soseda si bova...«

Agent je bil mlad, dobro rejen človek, polizan in okrtačen, kakor njegov glas, ki je bil povit v samo prijaznost, za katero je bilo skrito bogvekaj. Anica je imela pred tem človekom čuden strah, ne da bi vedela, zakaj.

»Soba mi je predraga...« se je začela umikati in se je ozrla proti izhodu.

»Moj Bog, predraga!« je viknila zasebnica. »Naj bo: dve kroni ceneje vam jo dam. Pomislite, tako lepa soba in tako prijazen sosed!«

»Mi je še predrago!« se je umikala Anica proti izhodu.

»Gospodična Ribitsch, jaz vam bom mesečno plačeval dve kroni več in znižajte še za dve kroni sobo za gospodično!« se je pokroviteljsko ponudil agent, ne da bi izpustil Anico iz oči.

»Dam vam sobo za osem goldinarjev. Le-

po boste izhajali, gospodična!« je silila zasebnica.

Anica je bila že na stopnicah. Hitela je, da bi skoraj ušla tema dvema človekoma, ki sta ji hotela sobo vsiliti in klicala za njo, ko je že hitela po stopnicah.

Potrta je bila. V tretje stanovanje si skoraj ni upala. A bila je preprosta hiša in to jo je opogumilo, da je šla trkat v tretje nadstropje, kjer je bila soba.

Ženska bledih velikih lic ji je prišla odpreti. Za krilo se je je držalo dvoje izstradanih otrok. V kuhinji je kašljal slaboten možki. Samo stromaštvo, nikjer sledu božičnega veselja.

Anici je žalost obšla srce, ko se je ozrla po podstrešni sobi, ki naj bi jo najela. Na poševnem stropu štirivoglato s papirjem polepljeno okno, v kotu nizka postelja, pokrita s pisanim luknjastim zagrinjalom, na sredi sobe polomljena miza in stol, v mračnem kotu zelena skrinja.

»Saj vem, gospodična, prerевна vam bo ta sobica. Pa je mirna in prijetna... Sicer se mi pa zdi, da vam ne ugaja!...«

Trpkost siromaštva je dala te besede ženski na jezik, zato ji Anica ni zamerila. Njena dosedanja soba je bila kraljevska v primeri s to. Ko je gledala siromaštvo krog sebe, ji je bilo prvič v življenju težko, da je tudi sama uboga, dasi je imela klobuk na glavi in so jo ljudje nazivali gospodično.

Ko se je oprostila in poslovila, so šle za njo tiste velike gladne oči obeh otrok, ko sta videla v njej srečno, mlado, lepo bitje, ki se na Božič saj lahko do sitega naje. Šel je za njo

zadnji pogled ženske, ki je za trenutek videla v njej rešiteljico, ki ji prinese v hišo par goldinarjev najemnine, od katerih se je dalo teden dni živeti, a tudi pogled trpkosti in očitanja, da ji teh upov ni izpolnila.

— Mlado si, dekle, lepo, a morda pride čas, ko boš na mojem mestu . . . —

Anica je bila trudna, žalostna. Pogledala je četrty naslov in se mehanično odločila, da pojde še tja pogledati. Če bi tam ne bilo nič, opusti željo po novem stanovanju in ne pojde nikamor več. —

Četrta hiša je bila v tihi mirni ulici, ne siromašna in ne pregosposka.

Ko je pozvonila v pritličju, ji je prišla odpreti prijazna gospa srednjih let.

Pokazala ji je sobo, ki je bila prijazna in ne predraga.

Anica je bila vsa srečna v prepričanju, da je storila prvi korak k sreči. In nekaj božičnega razpoloženja je prevzelo tudi njo, kakor bi toplo dihala od božičnega drevesca, ki se je lesketalo vse v srebrnem in zlatem nakitu v sprejemni sobi in se svetilo skozi odprta vrata na hodnik.

»Preden se do dobrega domenive, gospodična, mi povejte, kaj ste?« je govorila gospa.

»Šivilja . . .« je s čudovito preprostostjo in začudenjem odgovorila Anica.

Gospe je prijaznost napol izginila z obraza.

»Šivilja . . . Hm . . . Kje ste sedaj v službi? Saj smem vprašati?«

»Sedaj nikjer. Toda po novem letu, upam, bom spet dobila delo.«

»Kako pa živite sedaj, ko nimate dela?«

»Od prihrankov...« je šepetala Anica in nenadoma jo je postalo sram pred gospo, ne da bi vedela, zakaj.

»Hm, hm... To je nekoliko težavno. Da bi bila prej to vedela... Saj vam ne morem ničesar očitati... A vendar...«

Gospo je bila sama strogost in premišljenost.

»Ne razumem vas...« se je opravičevala Anica vsa v zadregi.

»Veste, da vam naravnost povem: hiša je poštena, gospodar in stranke zelo gledajo na ugled in dostojnost. Vi v svojih sedanjih razmerah pač ne morete izhajati brez postranskih zaslužkov takorekoč. Vendar v naši hiši to ne gre. In vsled tega...«

Anici je planila kri v glavo. Ni ji bilo popolnoma jasno, kaj gospa hoče, a vendar je z grozo zaslutila, kam merijo njene besede.

»Ah, tako!...« ie vzkliknila in vsa kri ji je spet izginila k srcu.

»Zbogom!«

In čednostno meščanstvo je v podobi prijazne gospe zaprlo vrata za Anico, ki so jo tisti hip zapekle v očeh solze sramu in ponižanja za življenje njenih tovarišic po stanu in letih.

Trudna in užaljena je prišla Anica domov.

Ko je bila sama v svoji sobici in se je ozrla po njej, se ji je zdela prijaznejša kakor doslej in hvaležna je bila temu božičnemu prepoldnevu, ki jo je prepričal, da ni še zanjo najslabše na svetu.

Na mizi jo je čakalo pismo od matere, ki ji

je voščilo s tistimi ljubimi, vegastimi črkami tresoče se roke srečen in vesel Božič. Iz toplih besed je dihala sreča, da ima dve tako pridni hčerki, kakor ste Anica in Francka. Zahvalila se jima je za darilo, ki ste ji ga bili poslali, in jima zagotavljala, da bo vedno molila za nji.

»Moli, dekle, bodi pošteno, delaj pridno in Bog ti da srečo!«

To so bile zadnje besede v pismu. —

Vrata so se odprla in gospodinja je prinesla Anici kosilo.

»Pomislite, gospodična, gospod Vondraček ni žid. Davi sem ga videla v cerkvi!« ji je pripovedovala vsa vesela, ko je pogrinjala mizo in razpostavljala krožnike, žlico, vilice in nož.

Anica ni odgovorila.

V srcu ji je bilo mirno in bridko obenem.

—:—

Ko je Anica kosila in premišljevala, kako težko je življenje osamljenega dekleta v mestu, kako težak je samo prvi korak k sreči, ko je Vondraček v sobi zraven nje vzdihoval in ropotal z žlico in vilicami, se je v slovenski vasi vračala od maše postarna ženica.

»Glej no, Marinka, danes si vsa nova!« se ji je pridružila soseda.

»Dekleti ste mi poslali za Božič!«

»Ali služite dobro?«

»Dobro, dobro... Nikoli me ne pozabite ob praznikih...«

Tako je bila Aničina in Franckina mati vesela svojih hčera.

Da bi bila vedela, kakšno je bilo tisto jutro v daljnem tujem mestu!

LETA 1682 . . .

asna marčna noč je spala nad dolino.

Brsteče drevje po travnikih je dremalo in sanjalo v rahli nočni sapi, na cesti so se premikale samotne sence, v vasi je včasih zalajal pes, a nenadoma spet umolknil. Vse je bilo ti-

ho, le vode so šumele in se penile v jasni mesečini.

Po sivih vaških hišah so bila ugasnila že vsa okna, tudi v gradu nad vasjo je bilo že temno. Le v gostilni ob cesti je še brlelo gornje okence, skoz močne žciezne križe so igrali rumenkasti žarki, rezali temno senco hiše in tonili v modrikasti inesečini.

V sobici je sedel ob mizi krčmar Martin Vrabec, na strani ob steni je bila odprta težka, z železom okovana skrinja, po mizi pa se je bleščalo zlato in srebro. Beneški cekini, nemške marke, laške lire, turški dukati in bogve kak denar še, ki so ga znesli vozniki in kupci od vseh krajev in dežel, je ležal zložen v kupčke pred Martinom. Zdajpazdaj je iztegnil krčmar svoje dolge, koščene prste, se dotaknil tega ali onega kupčka, preštel in pokimal z glavo.

»Hvala Bogu, dosti se ga je nabralo. Samo da ne pridejo Turki zopet v deželo ali drugi ro-

parji ali pa domači tatie in rokovnjači!« je vzdihnil in ljubeznivo pogledal po mizi.

Iz dalje, iz noči se je oglasilo peketanje.

»Oh, že gre kak tak nevernik!« se je prestrašil in naglo začel spravljati denar v skrinjo.

S čudovito naglico se je peketanje bližalo.

Martin je bil spravil svoje bogastvo v skrinjo, jo zaklenil z dvema ključema, ugasnil svečo in poslušal. En sam jezdec je bil.

»Hvala Bogu, niso roparji!« je vzkliknil Vrabec in stopil k oknu.

Jezdec se je ustavil pod oknom in težki udarci so zaropotali po vratih.

»Martin, odpri!«

A Martin je molčal, kukal skoz okence in izkušal spoznati nočnega gosta.

Zopet je zaropotalo.

»Martin, slišiš, Martin!«

Čudnovotel, prestrašen glas je bil, a Martin je vendarle spoznal poznega obiskovalca.

Splazil se je od okna in šel v pritličje. Vzbudil je hlapca, prižgal luč in šel odpirat:

»Kdo je?« je vprašal, malce odprl vrata in tiščal verižico, s katero so bila zaprta.

»Jaz, jaz, Blaž Velikonja.... Odpri, Martin, za božjo voljo in me prenoči!«

»Hm, hm, pozen si, pozen...« je mrmral Vrabec in odprl. Pred hišo je sedel na konju Blaž Velikonja, ki je tržil s konji po deželi in marsikateri zlat že zapil pri Martinu.

Prišel je hlapec, da povede konja v hlev.

Konj je bil ves poten, jezdec pa se je zibal kakor v omotici na njem.

»Stopí s konja, no, da ga dene hlapec v hlev!« je silil Martin.

»Pomagaj mi doli, Martin! Nisem jezdil sam, strašnega tovariša sem imel seboj!« je hropel Velikonja in podal krčmarju roko, da mu je pomagal na tla.

Hlapec je vedel konja, krčmar pa je spremljal opotekajočega se gosta v hišo.

»Blaž ti si pijan....« se je razjezil, ko je posadil Velikonjo na klop. »Ves si zmešan, spat se spravi!«

»O Kristus, nisem pijan, nisem zmešan... Smrt je jezdila do vasi z menoj, Martin. Gori v Vipavi je bila že trda noč, ko je skočilo za mojim hrbtom na konja. S koščeni rokami se me je oklenilo krog prsi in me davilo za vrat vso pot. Nisem se mogel ozreti, nisem se mogel oprostiti, tako me je tiščalo, a podil sem konja za žive in mrtve. In tu pred vasjo je skočilo na tla. Slišal sem, kako so zašklepetale kosti. Zapri vrata, zabij jih, Martin, da ne pride sem. Še zdaj me žge v grlu in v prsih. Strašno je jezdit skozi noč s takim tovarišem, kakor sem ga imel jaz... Žive dni ne bom več zdrav.«

Martin je malomarno poslušal in Velikonje niti pogledal ni. Vajen je bil pijancev in pripovedk o strahovih.

»Torej, ali naj ti še prinesem pit ali ne?« je zazehal.

»Martin, ne misli na pijačo — misli na smrt! O prijatelj moj, kako hudo, kako strašno mi je!...«

Velikonja je planil pokonci, z obema roka-

ma objel krčmarja in se ves težak naslonil nanj.

»Ali slišiš? Že ropoče in rožlja pri vratih... Tam zunaj je — smrt. Ali si zapahnil in zaprl vrata?« je šepetal.

»Zapahnil sem jih, dvakrat zaklenil in cela truma roparjev jih ne more ulomiti...« je odgovarjal Martin in se izkušal oprostiti

»O Kristus, zdaj je pa pri oknu, ker ne more skoz vrata. Martin, glej! Ali vidiš goreče oči, ali vidiš belo lobanjo, blesteče zobe?« je ječal Velikonja, se tresel in upiral oči v okno.

»Tam ni nikogar!« ga je tolažil Vravec.

A Velikonja je nenadoma posegel v usnjati pas, potegnil pištolo iz njega, napel in sprožil. Počilo je, šipe so se razsule po tleh.

»Velikonja — ti si znorel!« je zavpil Martin in skočil od njega.

Ko se je dim razgubil, je sedel konjski prekupčevalec na klopi, v eni roki držal še kadeče se orožje, v drugi pa možnjo denarja in strmel z izbuljenimi očmi v okno in mesečino tam zunaj. Krčmar pa je stal pred njim in ga gledal.

Mrzlično so se lesketale oči, smrtni strah je gledal iz njih, obraz je postal sinjast, ustnice so drgetale, plašč se je razpel in prsi so se sunkoma dvigale.

In vendar je prišla v sobo...« je ječal Velikonja. »Proti meni gre... Davi me, duši... Beži, Martin, da še tebe ne pogubi!... Na denar, daj ga cerkvi, naj bero maše za mojo ubogo dušo!«

Vrgel je denarnico proti krčmarju.

»Bolan si, Blaž, bolan. Vina ti skuham, da

se spotiš, pa ti vse preide!« je odgovoril krčmar in pobral mošnjo.

»Daj sem denar!... Ti si goljuf in skopuh, denar skriješ in zakleneš. O Martin, tudi tebe pograbi smrt. O Kristus, Kristus... Vode, Martin... Vode!«

Velikonja je vstal, se opetel par korakov proti krčmarju, a nenadoma se je zvrnil in obležal na tleh.

Tisti hip so se odprla vrata in hlapec je obstal prestrašen na pragu.

Na tleh je ležal Velikonja mrtev. Martin pa je tiščal denarnico in s svetlimi očmi strmel predse.

»Božja roka ga je udarila...« je jecjal.

Hlapec je posvetil mešetarju v obraz, ki je bil ves začrnel.

»Ugonobili ste ga!« je jeknil.

»Kje, kdaj?« se je tresel Martin. »Mislil je ustreliti smrt, pa ga je zmagala ona. Kje je kri, kje je rana? Glej tam razbito okno! Jutri pojedem povedati grofu, kako in kaj.«

»Ljudi skličem...« je trepetal hlapec.

»Ne, ne — jutri, jutri... Zdaj je pozno... Polnoč je minula, idiva spat! Jutri se vse uredi...«

In Martin Vrabec je z drsajočimi koraki odšel iz sobe. Poizkušal je še zapah in ključavnico pri vratih. Vse je držalo trdno.

»Spat idi!« je še ukazal hlapcu, ki se je obotavljal, in odšel po stopnicah v svojo spalnico.

Vse je potihnilo.

Starec je odprl skrinjo, razsul denar iz Ve-

likonjeve denarnice po mizi in ga začel preštevati.

Lep kupček ga je bilo. Pa Martin Vrabec se ga ni veselil kakor drugih svojih denarjev. Nekam čudno mu je bilo pri srcu, tesno v prsih, grlo mu je bilo suho.

Ozrl se je po sobi in poslušal. Ali ni doli v hiši nekaj zarožljalo? Ali ni vstal Velikonja, da ga zgrabi za vrat in terja od njega denar, ki ga je namenil v korist svoji duši, a ga Martin lepo zaklene med svoje bogastvo? Ali ne prihaja smrt, ki je zadavila sleparja?

Sveča je nemirno plapolala, vosek je kapal na mizo, sence so se premikale po stenah.

Martina je prevzel čuden strah, zgrabil je denar, ga sesul v denarnico, vrgel jo v skrinjo in zaklenil.

Upihnil je svečo in legel. Globoko se je pokrtil z odejo in plahto, dasi mu je bilo neznosno vroče.

Poslušal je. Ali ne odpirajo tatovi vrat? Ali ni nekdo prišel v sobo s potuhnenimi koraki, ali ni prišel za njim drugi, tretji?...

Zdrznil se je, vrgel odejo s sebe in planil pokonci.

Pogledal je po sobi. Nič. Le mesec je svelil skozi špranje pri oknih in pletel svoje žarke od okna na steno, na stare podobe nad posteljo, na tla. Nikogar ni bilo v sobi. Toda, tam v kotu na skrinji je sedel nekdo.

Bila je smrt.

Martin je natančno videl, kako so gorele nje votle oči, kako je s koščnimi prsti tipala

ključavnico, da bi jo odprla in pogledala, kaj je v skrinji.

Starec je padel nazaj na posteljo od groze.

Kdaj je mogla priti v sobo? Ali je prišla po denar ali po njegovo dušo. Velikonja jo je nemara poslal ali pa kdo drug, ki je zapil in zai-gral v gostilni ob cesti vse svoje premoženje in denar, prekel Martina Vrabca, šel in se izgubil po svetu, se obesil ali pa storil kot ropar smrt na vislicah ali pa na rabljevem kolesu. Koliko jih je bilo, ki jim je bila gostilna ob cesti v pogubo! Martin se ni mogel vseh domisliti, kar jih je okradel in ogoljufal, a veliko jih je moralo biti, kajti v skrinji skoraj ni več prostora za nove zlate.

Zdaj pa sedi smrt tam na njih in hoče imeti njegovo dušo.

»Ne, ne — ti prokleta!« je zaječal Vrabec, segel potihoma v kot ob postelji in privlekel mušketo k sebi.

S težavo se je obrnil in nameril cev proti smrti.

Toda čudno!... Ni je bilo več; kakor bi pihnil je izginila in se razgubila v nič.

Puška je zaropotala v kot, Martin Vrabec se je pritajeno smejal.

»Ah, ta stara lažnivka — tvoj čas ni še prišel. Ni bila še ura, da bi me vzela...«

Zatisnil je oči.

A zopet je zarožljalo tam na skrinji, ključavnice so zveneale, cekini so cingljali s tihim, porogljivim cvenkom.

Martin Vrabec je skoz napol zaprte trepalnice pogledal v kot in zopet ugledal tam smrt.

Odprla je bila skrinjo, v roki je držala pest cekinov, rdečih, žarečih, stiskala in stiskala in skozi bele tenke prste je kapala kri...

Martina je obliil mrzel pot, zopet je hotel iztegniti roko v kot, da pograbi mušketo, a čudna onemoglost ga je prevzela, tako da se ni mogel geniti.

Odprl je popolnoma oči in se zagledal v smrt. Izbuljil jih je, poslušal in polagoma se je vse zopet razgubilo v nič. Le vode so šumele zunaj po dolini, daleč nekje je pel slavec. Še nikdar ga ni poslušal Martin Vrabec, a nocoj je pazil z bolešno pozornostjo na njegovo pesem, ko jo je zaslišal, in zdela se mu je kakor tolažba iz lepših vr. zdelo se mu je, da prežene vse te grozne sanje, ki so ga s tako strašno resničnostjo mučile.

A slavec je umolknil, luna se je bila pomaknila naprej, žarki so končali svojo pot po sobi in črna tema je prišla. Zopet je šepetalo tu, šepetalo tam, rožljali so ključi, zveneli cekini, Martin Vrabec pa se je v vročini in omotici premetaval semintja. Davilo ga je in peklo v grlu in prsih, ni več vedel, da pride za črno, strašno nočjo zlato jutro, ker se je že boril s smrtjo.

In ko je prišlo solnce s svojo jutranjo glorio, se je Martin Vrabec vil v zadnjih bolečinah.

Prišli so hlapci in dekle, ker gospodar ni tako dolgo vstal, in poslušali zunaj pred vrati. Vsi prestrašeni so bili, kajti doli v sobi je ležal mrtvi mešetar dolg in črn na tleh, iz gospodar-

jeve sobe pa je prihajalo čudno ječanje in hropenje.

Slednjič se je opogumil veliki hlapec Jernej in odprl vrata.

Napravil je par korakov v sobo in obstal pred posteljo.

»Gospodar, ali ste bolni?«

A Martin ga ni več poznal in ga ni razumel.

»Halo, ali si ti, Velikonja, konjski mešetar? Tam v skrinji je tvoj denar, vzemi ga in idi, odkoder si prišel!« je ječal z žvižgajočim glasom, izkušal se dvigniti, a ni mogel.

Hlapec se je obrnil: »Po gospoda, po gospoda! Gospodar je pri koncu...«

Stekli so po starega župnika.

Kmalu je prišel in z njim tudi grajski pisar Lichtenberg, ki je bil v službi grofov de Vacaneis, ki so bili sodniki in zapovedniki v vasi, da preišče, kako je z Velikonjevo smrtjo.

Župnik je šel v sobo h krčmarju, pisar pa je sedel v veži k mizi, razgrnil polo papirja predse, začel izpraševati hlapca, ki je videl Velikonjevo smrt, in vse zapisal.

Ko se je župnik vrnil iz Vrabčeve sobe, je bil njegov obraz bled in prestrašen, a oko mirno in pogled očetovski, ko se je ozrl po družini.

»Kaj je, reverende?« je vprašal pisar.

»Mors nigra...« je odgovoril župnik. »Vrabcu ne morem več pomagati, le v sveto olje ga denem...«

Pisar je skočil kvišku, pobral papirje, se zavil tesneje v plašč in se poklonil.

»Z Bogom, reverende, in recite ljudem, naj se čuvajo!«

Odšel je naglo, kakor bi mu gorelo za petami.

Župnik pa se je naglo obrnil k navzočim in dejal: »Ljudje božji, molite in prosite Boga, naj odvrne od vas strašno nadlogo! Kuga je prišla v vas!«

»Kristus nebeški!... Sveti Rok nas obvaruj!« so vzkliknili hlapci in vile dekle roke. Odhiteli so po sobah in se kmalu vrnili z zveznji in culami in se razbegnili po vasi in po cesti....

Župnik pa je s težkim srcem in z rosnim očesom odšel v cerkev, kajti slutil je hude čase.

Tačas pa je prišel po cesti od vipavske strani razcapan človek in se ustavil pred Martinovo kočo, iz katere je bežala družina.

»Kam pa tako naglo, ljudje? Ali gori v hiši, ali je vrag prišel po krčmarja?« je vprašal.

»Beži, Križaj, — kuga je v hiši!« mu je zaklical pastir, ki je bil zadnji in je bežal za drugimi.

»Jaz se ne bojim. Nimam strehe, nimam zemlje, če me tudi vzame — škode ne bo. In sveti Rok, moj patron, me tudi kar tako ne pušči vragu...« je zamrmral Križaj in se zleknil na kamenito klop pred hišo.

Prišel je župnik, da dene Vrabca v poslednje olje, pred njim je trepetal mežnar. Le do vrat ga je spremil in se tam obrnil.

Stopil je k oknu, prijel se za železne križe in se zagledal skozi razbito steklo v sobo, kjer je ležal Velikonja mrtev.

»Križaj, ali se ne bojiš? Črna smrt je v hiši in nas lahko vse pobere...« je dejal Križaju.

»Nič se ne bojim...«

»Glej, v sobi leži konjski mešetar Velikonja mrtev. Ves obraz mu je očrnel. On je prinesel bolezen bogveodkod.«

»Kaj, do sem da je prijezdil?« se je čudil Križaj, vstal in pogledal v sobo.

»Saj res — snoči sem ga videl...« je nadaljeval. »Po cesti sem šel, luna je sijala jasno, v Črničah je bila ravno enajsta. Umaknil sem se mu v grmovje. Spoznal sem ga — bil je Velikonja. Pa misliš, da je sam jezdil?«

»Seveda... Saj je sam tu umrl...« je odgovoril mežnar.

»Kaj še! Za njim je čepelo na konju belo, koščeno — bila je smrt. Za vrat ga je tiščala z dolgimi prsti in kimala z lobanjo in se režala, da so se bliskali beli zobje...«

»Beži, Križaj! Tebi se je sanjalo, ali pa si bil pijan...« se je zasmel mežnar, ki je hotel z malomarnostjo zakriti svoj strah.

»Nisem bil pijan, tudi sanjalo se mi ni. Jaz imam drugačne oči, drugačno srce, kakor vi, malomarneži, ki živite mrtvo življenje, ki pravite v črni noči: E, zvezda se je utrnila, veter piha, drevje šumi, — mraz bo ali pa toplo vreme... Vi ste gluhi in povrhu še s slepoto udarjeni. Jaz pa vem in vidim: čudna znamenja se godijo, pošasti lete zadnje čase preko doline, njih plašči vihrajo nad vašimi strehami, ko vi spite in smrčite. A klasje je dozorelo, smrt je nabrusila koso in vse vas vrag vzame.

Pobere vas kakor Velikonja in Vrabca, ki sta bila velika sleparja pred Bogom in ljudmi...«

»Križaj, nevernik — ne govori slabo o mrtvih! Izpokori se rajši, tudi zate pride ura plačila!« ga je prekinil župnik, ki je stopil tisti hip na prag.

»Po Martinu je tudi,« se je razveselil Križaj. »Meni je snedel zemljo in dom, umoril ženo in me pognal po svetu... A zdaj ga je vrag vzел, jaz pa sem še tu, krepak in živ, da nastopim njegovo dediščino....«

Napravil se je v hišo.

»Križaj, sedma božja zapoved pravi: ne kradi. Zato se boj Boga in gosposke in si ob tej žalostni uri ne lasti niti vinarja, ki ni tvoj,« ga je opominjal župnik.

»Kar je Martin Vrabec pokradel, to bo Rok Križaj sedaj povrnil. Gosposke in biričev se ne bojim. Ne bo jih blizu, ko izvedo, kak gost je prišel obiskati lepo našo vas... Z Bogom bova pa že še obračunala...« je odgovoril Križaj.

Stal je na pragu, visok, koščен, iz sivih oči je sijala odločnost, ki jo more roditi le ura maščevanja.

»Ti, mežnar, pa glej, da izkoplješ grob za oba. Pokoplji ju na gmajno ali pa v sveto zemljo — vrag ju več ne izpusti iz krempljev. Vsakdo, ki bo pomagal, da prideta mrtva sleparja, kamor tičeta, dobi cekin...«

»Križaj, premisli se, da se ne boš kesal!« je zaklical župnik.

Rok Križaj pa je bil že prestopil prag, da nastopi Martinovo dediščino in uredi njegovo bogatijo.

II.

Salve — so se bleščale pred vhodom v grad nad vasjo iz kamenčkov zložene črke na tleh, svetle in rdeče, kakor da jih je na veke pobarvala kri tlačanov, ko so jih sestavljale njih žuljave roke.

Salve — so klicala svetla grajska okna, zroča po dolini na zapadno stran proti Italiji, kjer cvete večna pomlad in kjer je lepota in sreča in blaženost.

Salve — je čitala Katarina de Vacaneis z balkona, vzdihnila in naslonila glavo v belo dlan in se zamislila v daljavo.

»O Leonhard, ali si še živ, ali te je umorila tujina? Ali te je zmotilo demonsko oko Italijanke, ali kot noč črni lasje Španke? In namesto da bi opral s solzami kesanja svoj greh v svetem Rimu in bi ti San Jago v Composteli dal blagoslov na pot in odpust za prelito bratsko kri — si se morda izgubil in pozabil name, ki te čakam z upom in s strahom, z radostjo in bridkostjo...«

Tako je šepetala, si pogladila z roko v zlato mrežico zvezane lase, iz lepih oči pa ste padli dve solzi na mrzlo kamenito ograjo. Vzeia je svileno čipkasto rutico iz žepa, zbrisala mokre sledove z lic in se zopet zamislila.

Nove misli, ki jih je že nešteto krat mislila, so se ji vzbudile v duši, spomini, ki jih je budila in morila tisočkrat, so ji objeli srce....

Dvorana. Sveče gorijo v lestencih, v velikih ogledalih ob stenah trepečejo njih plameni, v njenem srcu plava še blagoslov mlade sreče

— saj sta bila takrat šele pol leta poročena. Pozno v noč je, po mizi je razlito vino in na marmornato ploščo padajo kocke. Trije bratje de Vacaneis igrajo, z vinom in s strastjo razgreti, z žarečimi lici, bleščečimi očmi. Najmlajši, Hanibal, igra za svoj delež po očetu.

Zaman jih prosi ona, naj nehajo.

»Saj kmalu končamo...« jo tolaži Leonhard, njen mož.

Kocke zarožljajo zadnjič na mizo. Vsi trije se sklonijo nadnje.

»Maledetto... Oba sta sleparja!« vzroji Hanibal, ki je bil zaigral vse svoje imetje.

Ludovik, srednji brat, se smeje, Leonhard, najstarejši, pa pravi resen in temen: »Pazil bi bil...« Toda že je skočil Hanibal pokonci in izdrl meč. »Ali vidva, ali jaz!«

S tem divjim vzklikom se je vrgel nad brata.

Katarina je planila kvišku, hotela se je vreči mednje, a zameglilo se ji je pred očmi, padla je brez zavesti nazaj.

Ko se je vzbudila v svoji sobi, je bil ob nje postelji njen mož v popolni opravi.

»Z Bogom, draga!... Nisem hotel, a zgodilo se je...«

Ona se ga je oklenila krög vratu in zajokala.

»Nikamor ne hodi, ostani!«

»Ne morem, ne morem...«

Poljubil jo je, se iztrgal iz njenih rok in zbežal iz sobe.

Ko je že davno odpeketal konj z njenim možem v noč, ji je šele stara njena strežnica

Margareta razodela, da leži v dvorani Hanibal mrtev, da bega Ludovik kakor brez uma po gradu.

Ukazala ga je poklicati in on ji je povedal, obupan in trepetajoč, da je Leonhard zabodel Hanibala v silobranu do smrti, da je zbežal in prepustil njemu grad in skrb zanjo, dokler se ne vrne.

»In kdaj se vrne?« je vprašala Katarina.

»Bogvekdaj...« — — —

Zdaj je teklo že šesto leto od tistega strašnega večera. Cesar je bil pomilostil Leonharda, ki se je skrival po Italiji. Pred dvema letoma je dobila Katarina zadnje poročilo o njem. Pisal ji je, da je na poti v Rim, iskat tolažbe na grobu apostolov, da pojde tudi v Compostelo na Špansko in da se vrne, ko se srce popolnoma umiri.

Zamahnila je z roko.

»Proč, temne misli in žali spomini! pride pomlad, marec jo že oznanjuje, po poljih leži v jasnih jutrih že megla, drevje brsti... In ko pride maj in lepi časi, se vrne morda tudi Leonhard.«

Za njo so zadoneli koraki.

Obrnila se je.

Pred njo je stal svak Ludovik de Vacaneis, se poklonil in ji poljubil roko.

»Moj poklon, milostua svakinja!«

»Ali je kaj novega? Morda pismo, morda kako poročilo od Leonharda?« je vprašala.

»Nič, nič, Katarina... Toda **Vaše oči** so objokane... Čemu?«

»Ne vprašajte! Šaj veste za mojo bridkost...« je skoraj očitajoč odgovorila Katarina. Sedla sta k mizi na mehke, z baržunom prevlečene stole.

»Čemu žalujete, Katarina?... Če bi imel Leonhard moje srce, če bi Vas kakor jaz spoštoval in cenil... če bi bil sploh jaz, bi se bil vrnil že davno iz dalje. Tako pa kolovrati bogvekod...«

»Prosim, da govorite spoštljiveje o svojem bratu in mojem možu!...« je vzkliknila Katarina.

»Nič se ne razburjajte, premilostna! Ko se Leonhard vrne, jaz pojdem. Zaman — Leonhard je moj brat in Vi ste njegova žena..... Nad našo deželo pa se zbirajo oblaki, Benečani rožljajo z orožjem, sultan se napravlja nad Avstrijo, moj meč pa rjavi, moje srce si želi boja, viharja, smrti in groba. Ta brezmiselna topost, v kateri se morim že leta in leta, je hujša nego smrt...«

»Prosim, ne govorite tako... Čemu trubaduriti, ko se nama ne poda?... je zašepetala Katarina.

A kakor bi bil preslišal njene besede, je grof nadaljeval: »Sicer pa je morda konec bližji nego mislimo... Preteklo noč je prišla kuga med naše ljudi...«

»Kuga? Odkod?« je vztrepetala Katarina.

»Bog vedi, odkod... V krčmi ob cesti leži mrtev neki konjski prekupec in mešetar, gostilničar Vravec je tudi umrl davi. Tako je povedal naš Lichtenberg, ki je sestavil zapisnik o vsem.«

»To je strašno. In kaj sedaj?«

»Sporočil sem vse v Gorico. Naj mislijo tam doli, kako in kaj! Mi pa se zapremo v grad in nihče ne bo smel ne vanj, ne iz nega. Smrti se sicer ne bojim, a rajši umrem z mečem v roki sredi sovražnikov nego vzdihujoč in vijoč se pod kruto roko nevidnega nasprotnika...«

»In vendar bo strašno življenje...« je nadaljevala Katarina zamišljeno: »Zaprti v grad bomo slišali dan na dan zvon, ki bo naznanjal smrt za smrtjo, grozo za grozo...«

»A mi bomo gotovi pred njo. Čez zid se ne priplazi, ob vhod postavim za stražo pisarja in par hlapcev in jim zapovem, naj nikogar ne puste na streljaj blizu. Če bi kdo ne poslušal, naj streljajo! Zunaj naj pa žanje smrt, kakor hoče! Kašče so polne, klet tudi, v vodnjaku je dovolj vode — živeli bomo in čakali boljših časov...«

»Vkljub vsemu temu slutim težko, bridko bodočnost.«

»Ne bojte se, Katarina! Prepodite vse zle misli!«

»Kako bi mogla to storiti, ko bo krog nas vsepovsod gospodarila smrt! Tudi kmetje so ljudje?«

»Seveda... Škoda je vsakega, ki ga kuga pobere. Ne bo več robotal in ga pomlad zastane vse delo. Toda predrugačiti se ne da.«

Skomizgnil je z rameni, poljubil grofici roko in odšel.

Zunaj se je večerilo, tudi Katarini je legel v dušo težek mrak.

Črna smrt je razprostrla nad vasjo svoje ledene peroti. Ljudje so umirali na čudne načine. Ta se je stresel, prevzela ga je slabost, legel je in brez trpljenja pokojno, vdano zaspal na veke. Drugi je začel blazneti na cesti, kolo-vratil je kakor pijan domov, nikogar ni več poznal, trepetal je pred prikaznimi in pošastmi, ki jih ni nihče drug videl nego on sam, divjal od bolečin in po dolgem, ljutem boju storil strašno, mučno smrt.

Ljudstvo je trepetalo pred neznano morilko, ki je zbirala nenapovedana po bliskovo svoje žrtve med starimi in mladimi, bogatimi in reveži.

Le Rok Križaj se smrti ni bal.

Obhajal je zdrav in vesel že četrto sedmimo Vrabčeve smrti in svojega gospodarstva v krčmi ob cesti.

Pogrebem, ki so bili spravili Vrabca in Velikonjo, je bil dal vsakemu cekin, pri njem je bilo zavetišče vseh malopridnežev in vseh tistih, ki so obupali nad življenjem in v veseljačenju in pijanosti pričakovali, kdaj pride vrsta nanje, da jih pobere kuga.

Križaj je hodil semintja, na glavi je imel Vrabčevo čepico, krog telesa njegov predpasnik, pod njim debelo mošnjo denarja.

»Pijte in jejte, prijatelji!« je zakričal včasih med šumečo množico. »Zakaj veliki dnevi so prišli, dnevi plačila in povračila. Rok Križaj, dotepuh in malopridnež, poravnava dolgove rajnega Martina Vrabca. Vsak vinar, ki ga je on ukradel, in prisleparil, povrnem...«

»Kako boš povračeval? Saj vedno to pra-

viš — a le vino točiš napol zastonj...« se je zasmejal nekdo izza mize.

»Kaj ti je Vrabec vzel?« je zagrmel Križaj.

»Hišo in zemljišče sem zapil, pa me je pri tem desetkrat osleparil...«

»Koliko je bilo vredno?«

»Sto cekinov.«

In zgodilo se je čudo. Križaj je naštel razcapanemu človeku sto svetlih, pravih cekinov.

»Tako, glej, da tudi teh ne zapiješ!«

»Bog ti povrni, Rok!« je vzkliknil tisti človek, zavezal denar v cunjo in zbežal iz družbe.

Pristopil je drugi, tretji, četrti in vsakdo povedal, za koliko ga je Vrabec osleparil. In Rok je štel cekine, množica pa se je čudila.

Prišli so tudi kmetje iz vasi in strme gledali to prečudno komedijo.

»Križaj, slaba se ti bo godila, če izve gosposka, kaj uganjaš!« ga je svaril župan, majhen, star možakar.

»Kaj bo gosposka?« je zakričala vesela družba. »Grad je zaprt in človek še blizu ne sme. Iz lukenj ob vhodu mole puške in pisar kriči, da ukaže streljati, če le koga ugleda. Gosposke ni več...«

»Včeraj je prišel neki človek iz Gorice vprašati, kaj je z nami...« je pripovedoval Križaj. »Pa kaj menite, da je prišel v hišo? Tam na cesti je stal, na obrazu je imel krinko in mesto nosa velik kljun, da sem s težavo razumel, kaj hoče. Jaz sem stal lepo na pragu, on pa je pisal tam sredi ceste, in ko sva končala, je bežal, kakor bi ga veter nesel.«

»Kaj pa je hotel?« je vprašal župan.

»Po Vas je vprašal, pa sem mu dejal, da sem jaz župan. Lepo sva se pomenila in verjel mi je tudi vse...« se je smejal Križaj.

»O ti nevernik, brezbožnik!« se je jezil župan. »V teh bridkih časih si zopet prišel med nas, izkušnjavec...«

»Ne jezite se, oče župan! Če želite merico vina, Vam ga dam zastonj!«

Oče župan pa je pljunil predse in odšel.

»Pijmo in veselimo se sami! Smrt pride in ne izbira, koga naj vzame. Danes si zdrav in vesel, a kihneš, mraz te strese in zvečer boš že mrtev in črn.... Pijte in veselite se, danes živite, jutri ne boste več!«

Tako se je smejal Križaj in njegov smeh se je slišal, kakor bi se sam vrag rogal in režal.

Vas okrog pa je bila tiha, žalostna, mrtva...

Skoraj vsako uro je zvonil srednji zvon. Grobar je kopal velike grobove. Kar jih je kuga čez dan vzela, so jih zvečer skupaj pokopali. Pogrebcev ni bilo, le župnik je molil ob jami z otožnim, tihim glasom, grobar je mrmral, mežnar vzdihoval.

Prišel je večer, solnce se je pomaknilo vse krvavo za daljne megle, s polja so se vračale vrane proti gozdu, po dolini so plavale sence kakor pošasti.

Po vasi so zamigljale motne luči. Ljudje so molili rožni venec in se priporočali svete mu Roku.

Kjer so imeli bolnika, so bili zbrani vsi krog njegove postelje in mu priporočali dušo, kajti vedeli so, da ne ozdravi več, kogar si je izbrala črna smrt.

Vzbudile so se zvezde na nebu in gledale kakor solzne oči na dolino in na žalost v njej.

Tam daleč po cesti pa je romal popotnik.

Vse blažene in pokojne so bile njegove misli, v duši je gorel še sijaj Italije in lepota Španske. In bilo mu je kakor bolniku, ki je šel bolan na božjo pot in se vrača zdrav, ker ga je ozdravilo nebo. Tuj in nepoznan se je vračal v domovino in čim bliže je bil domu, tem veselejše je bilo srce. Ali se ni bila Gorica praznično oblekla na čast njegovemu prihodu? Ali ni zanj donelo zvonjenje iz vseh cerkva v pozdrav? Tako se je vpraševal, ko je korakal po prašni cesti popoldne proti mestu, ki ga je pozdravljalo vse ozaljšano in pozlačeno z večernim solncem. A varal se je — izvedel je, da bo drugi dan procesija, da bi Bog odvrnil od mesta kugo, ki se je počasi, a gotovo bližala po Vipavski dolini.

On pa se ni ustrašil. Romal je dalje, še tisto noč je hotel potrkati na domača vrata, ubog in neznan kakor berač, ki prosi prenočišča. Pridejo mu odpreti in nihče ne bo poznal več njega, ki se vrača kot spokornik v raševini, a je gospodar lepega doma, žlahten brat žlahtnega brata, plemenit mož plemenite žene.

— O Katarina, kako me sprejmeš in objameš po dolgih letih, ko me spoznaš! — In ti, Judovik, ali se ne boš sramoval, da sem prišel tako ubog in raztrgan nazaj? — Pa zasije jutro in dan, ko konča moja pokora, oblečem se v žamet in opašem svoj meč in v dvorani, kjer se je zgodil greh, se objamemo in bomo slavili praznik odpusta. Saj bi bile solze pokore že iz-

Brisale sledove krvi, ki jo je nehote prelil moj meč .. —

V takih mislih je dospel popotnik do vasi.

— Bogve, kako je v teh krajih, kaj se je vse zgodilo, kar sem bil jaz po svetu? — se je nenadoma vprašal.

Niti mislil ni nikdar doslej, da bi se bilo kaj predrugačilo, da bi ga ne čakala žena in brat kakor prvi dan, ko ju je bil zapustil.

Nenadoma mu je legla tesnoba na srce, koraki, prej jadrni in mladeniški, so postali počasni, trudni, kakor bi šel starec po cesti in bi ga bila napadla slabost.

Čudno žalostna je bila vas, nekje je zategneno tulil pes, oblaki so se motali med zvezdami, vse luči ob cesti so bile že ugasnile.

— Saj mori tukaj črna smrt in ob žalostnem času se vračam, zato ni čudno, da je vse tako... — se je skušal potolažiti.

A nenadoma ga je prevzel strah.

Morda pa je prestopila kuga tudi grajski prag, morda leži Katarina že v grobu in brat se bori s smrtjo? Ali pa sta zbežala bogvekam pred boleznijo in je grad zapuščen, zaprt? In mesto ljubečih rok ga sprejme žalost in bridkost in sence smrti?

V gostilni ob cesti je bila še luč. Vesela družčina se je bila porazgubila, le Rok Križaj je smrčal za mizo. Poznj popotnik ga je videl skoz okno in potrkal na vrata.

Rok se je vzbudil in šel odpirat.

»Kdo si?« je pozdravil in posvetil neznanecu v obraz.

»Dober večer; romar, potreben okrepčila...« je odgovoril prišlec.

»Slab čas prihajaš in čuden popotnik si, da hodiš po svetu zdaj, ko mori kuga naokrog. Bogve, kdo si, zato idi naprej in vrag za tabo in pred tabo! Nimam prostora in vino točim le v svojo zabavo...« je mrmral Križaj.

»Saj pojdem še nocoj dalje... Samo dovoli, da se odpočijem in izpijem merico vina. Dolga pot, slaba vest, zato se me usmili, prijatelj!« je prosil popotnik.

»No, naj bo!... Dolgo te pa ne ohdržim, zakaj spat se mi mudi...« se je dal preprostiti Križaj, prinesel merico vina in sedel nasproti gostu.

»Ali je že dolgo bolezen v vasi?« je vprašal popotnik, ko je pokusil vino.

»Dolgo. Mesec dni že...« je odgovoril Križaj.

»Ali je že mnogo ljudi pomrlo?«

»Vse polno. Skoraj v vsaki hiši kdo.«

»Kako se pa čuvate boleznii?«

»Kako?... Vrag vedi, kako... Bolezen je bolezen, prime in umori človeka, če sedi za pečjo, ali pa če hodi okrog. Kresove žgejo po poljih, da dim in ogenj preženeta strupeni zrak, ki dela kugo, kakor pravijo učeni ljudje... Pa vse skupaj ne pomaga nič.«

»Kaj pa gosposka?« je vprašal popotnik pozorno.

»Kaj jaz vem, kaj misli in dela...« je oprezno odgovoril Križaj. »Saj je ni blizu in je tudi ne bo, dokler je nalezljivost...«

»A grof? Ali ga ni v vasi?«

»Za grofa ne vem. Kdo bi v teh časih mislil na take ljudi...« je leno govoril Križaj, zarezhal in mežikal z očmi.

»Ali je na gradu?«

»Kje pa naj bi bil? Jaz vsaj ne vem, da bi bil kam šel.«

»Ni li na gradu še nihče umrl?«

»Doslej ni bilo slišati... Saj so dobro zaprti.«

Neznanec je nehal izpraševati, izpil počasi vino, plačal in se poslovil.

Križaj pa je mrmral sam s seboj za njim:

»Če me oči ne slepe, je to sam grof iz grada, o katerem so ljudje pravili, da je brata ubil in šel prosit papeža v Rim za odvezo. Slabo je oblečen, divja brada mu raste, nemara bi grajske rad presenetil. Vrag razumi to gosposko, toda vesel sem, da mi je šel izpod strehe. Zdaj nemara vse izvoha po vasi, kako je, potem bo pa sodil. Toda Križaja ne bo več, o pravem času zapusti gnezdo in se izgubi v daljni svet.«

III.

Pisar Lichtenberg in grajska hlapca Juri in Gregor, ki so stražili vhod v grad, so tisto noč sedeli v nizki obokani sobi ob vratih ter prešerno igrali in pili.

Lichtenberg je učil svoja tovariša latinskih verzov:

»Per vinum, gaudium et patientiam
vincimus mortem, pestilentiam.«

Razložil jima je tudi, kaj pomeni to: da namreč z vinom, veseljem in potrpežljivostjo premaga človek smrt in kugo. Pravil jima je,

da ima ta rek v latinskem jeziku čudovito moč proti bolezni.

Hlapca sta mu verjela in s težkim jezikom jecljala besede za njim, metala karte na mizo in se po domače pridušala in krla, če sta izgubljala.

»Z žgano vodico se tudi kuga in jeza prežene, prijatelja moja. Še boljša je nego vino, ker je močnejša!« ju je tolažil pisar.

In posoda z žganjem je šla okrog mize.

»Ali jo unesemo, ali ne, gospod secretarius?« je vprašal Juri, ki je bil starejši, in je srdito udaril ob mizo.

»To partijo?... Morda...« je odgovoril pisar.

»Kaj partija! Življenje, mislim. Tam zunaj se godi sam Bog vedi kaj. Če sodim po zvonjenju do onega tedna, je že pol vasi pomrlo. Zdaj že dolgo ne zvoni več — mežnarju se nemara več ne ljubi vleči za vrv. Torej to mislim. Ali jo unesemo, ali pobere tudi nas tista pestilenca, o kateri ste pravili...«

»Tega ne vem...« je počasi odgovoril pisar, preštel karte in pobral denar. »Lahko se nam zgodi kakor s to partijo. Vse je kazalo, da jo izgubim, pa sem jo le dobil. Tako je z boleznijo in s smrtjo...«

»Naš grof se nemara zelo boji. Nič ga ni na izpregled.«

»Ah, kaj grof! On se ne boji niti vruga — za svakinjo mu je.«

»Za svakinjo... Za gospo Katarino...« je pomežiknil Gregor, mlajši hlapec, in se nasmejal.

Pisar se je razjezil.

»O tem ne govorimo... Grof je grof, vidva sta pa grajska hlapca Juri in Gregor...«

»Hotel sem samo povedati, kako je nekoč nekdo zaupal gnjat mački, naj jo čuva...« se je smejal Gregor.

»Jezik za zobmi in igravimo!« je vzrožil Lichtenberg in premešaval karte.

Nenadoma se je zdrznil in poslušnil.

»Tiho! Ali se ne čujejo od zunaj koraki?«

Gregor je skočil k ozki, visoki lini, skoz katero je molela vun mušketa, in pogledal na cesto, ki se je spenjala zunaj v motni mesečini iz vasi do grada.

Bled in preplašen je odskočil.

»Prikazen...« je zajecjljal.

»Kaj?« je vprašal pisar, pobral karte, ugasnil plamenico in jo otrl ob tla.

»Prikazen...« se je stresel hlapec. »Doiga, črna postava kleči tam zunaj sredi ceste, se priklanja, razprostira roke in pogleduje proti gradu. Črna smrt je...«

»Šema!« se je razjezil pisar in stopil sam k lini. Res je ugledal tam sredi ceste, dober streljaj od grada, v črni halji visoko postavo, ki je stala nepremična, nema, kakor iz kamena izklesana v polmračni svetlobi.

Zaklical je svoj rek, naj se umakne in naj ne hodi bliže, a prikazen se ni genila, bila je kakor zamaknena.

»Bemo videli, ali se umakne...« je tiho zarenčal in zgrabil Gregorja za roko.

»Streljaj!« je ukazal in stopil od okna.

Hlapec je s tresočimi se rokami prijel za težko puško, pomeril in sprožil. Jeklo je pras-

nilo ob kresilni kamen, iskre so zapršele, a puška ni počila.

»Na duhove ne bom streljal...« je drhtel hlapec in omahnil v kot na klop.

»Tepec! Na prašnici ni trohice smodnika!« je zarjul Lichtenberg, zgrabil z roko v usnjato mošnjo s smodnikom, ga nasul na prašnico, prijel za mušketo in pogledal vun.

S počasnimi koraki se je postava bližala.

»Nazaj!« je zatulil pisar.

»Katarina.... Leonhard... Ludovik...«

Ta klic je zamoril grom muškete, ki jo je tisti trenotek skoraj nevede sprožil Lichtenberg, sam trepetajoč od groze.

Hlapca sta drhtela na klopi in se križala, kakor bi bila prišla njiju zadnja ura, pisar pa se je naslonil k lini in strmel z izbuljenimi očmi vun.

Počasi, počasi se je dim razgubil, a mrak je bil gostejši nego prej, oblak je bil nemara zakril mesec. Cesta je bila prazna, kolikor je bilo moč videti v poltemi, in črne postave, ki je bila prej zunaj, ni bilo več nikjer.

Vrata so se odprla in pod obokom je stal sam grof Ludovik de Vacaneis z voščeno svečo v srebrnem svečniku v roki.

»Kaj je? Zakaj ste ustrelili?«

Hlapca sta bila od strahu še nema, pisar pa je v zadregi pripovedoval, da se je nekdo bližal, da se ni hotel vrniti in da je zato streljal.

Grof je pogledal na cesto, ki jo je zopet oblivala motna mesečina.

»Zunaj na cesti ni videti nič ne na tleh ne drugod. Ali ste streljali naravnost v neznano osebo?« je vprašal zlovoljen.

»V prsi, gospod grof...« je odgovoril pisar in povetil oči.

»Saj ne znate streljati. In sploh sem ukazal streljati le za strah...«

»Bog-ve ali je bila tista prikazen sploh človek. Jaz prisežem, da je bil duh...« je mrmral Gregor, ki je bil tačas ukresal ogenj in prižgal plamenico.

»Sence in prikazni vidite, ker ste se napili. Po žganju diši in po tleh so raztresene karte... Lichtenberg, ali sem vam ukazal na ta način stražiti? Če vas še enkrat tako dobim, vas poženem vse tri v temnico pod stolpom za mesec dni ob kruhu in vodi...«

Razjarjen je grof odšel in zaloputnil vrata za seboj, da se je vse streslo.

Gori na oknu je slonela Katarina de Vacaneis in gledala v daljavo. Tudi njo je vzbudil strel, naglo se je oblekla, odprla okno in poslušala v noč.

Potegnil je veter, v vrtu pod gradom onstran ceste so se gibale veje in zdelo se ji je, da nekdo ječi.

Srce ji je burno bilo, v dušo se ji je razlila nepoznana plašnost in bridkost. Solze so ji silile v oči, ustnice so šepetale: »Ubogi popotnik, bogve kdo si in kam je vedla tvoja pot... V tvojih očeh je bila že blaženost svidenja, gledal si že svoje drage, a nenadoma je prišla smrt, preden je srce okušalo radost, ki jo je samo slutilo...«

Ko je nekdo potrkal na vrata, je Katarina zaprla okno in šla odpreti.

»Oprostite, Katarina. Bal sem se, da ste se tudi Vi zbudili, in nisem se motil. Toda pomirite se — Lichtenberg je pijan in je streljal na prikazni svoje razgrete fantazije.«

»A vendar sem slišala, da nekdo ječi v vrtu onstran ceste, prav tam, kjer cveto pod bezgovim grmičjem vsako pomlad prve vijolice....«

»Motili ste se, Katarina. Bodite prepričani, da ni bilo nič!« se je poklonil Ludovik.

»Bog daj!« je vzdihnila ona.

»Lahko noč!«

Ključ je zarožljajl v vratih, koraki so se razgubili na dvoje strani, trdi, odločni po hodniku na eno, tihi, boječi po preprogi na drugo do poklekніка, iznad katerega je zrl Zveličar po motno razsvetljeni spalnici Katarine de Vancaneis.

Zunaj v vrtu pod gradom pa je ležal na travi pod brstečim bezgovim grmovjem mrtev človek. Oči so strmele široko odprte v zvezde, mrzli prsti so stiskali na mrtve ustnice prstan z drobnim križcem. Na sredi je bil vdelan velik rubin, na katerem je oledenel zadnji poljub in vzdih umirajočega spokornika: »Tibi com-mendo spiritum meum...«¹⁾

—:—

»Glej, da bi ti mogla vdihniti eno misel, moj Hektor, eno samo misel: da bi letel iskat svojega gospoda, bi te poslala v daljavo, da mu neseš moj pozdrav in mu naročiš, naj se vrne...«

¹⁾ Tebi izročam svojo dušo.

Tako se je pogovarjala ob oknu Katarina de Vacaneis s sivim sokolom, svojim ljubljencem, in ga gladila z orokavičeno roko.

Toda ptič je ni razumel, le kimal in stresal je z glavo, kakor bi se hotel oprostiti usnjate čepice, ki mu je zakrivala oči.

»Ah, koliko časa bo še trajalo to strašno življenje?« je vzdihnila grofica in dela ptiča v obroč, ki je visel izpod stropa.

Pogledala je po sobi in njene oči so se ustavile na sliki svete Katarine, njene patrone. Brušeni noži na kolesu ob svetnici so se svetili, kakor bi jih bil slikar dan poprej naslikal, palmova vejica v njenih rokah je zelenela, kakor bi bila ravnokar odtrgana; oči so zaupno zrle v nebo, na obrazu je sijal odsev nebeške glo-rije.

»Tudi ti si trpela in — zmagala!« je vzkliknila grofica nenadoma in stopila k oknu, da umiri razburkano srce.

Solnčno jutro se je zlatilo po dolini.

Gozdi so zeleneli, travniki so dobivali novo barvo, med njimi so temnele njive, iz mokrih, črnih razorov so kipele prozorne meglice. In med vsem tem: bela cesta kakor srebrna reka in poti ob strani kakor potoki. Sive hišice so dremaie pod goro, tuintam se je svetila cerkvica med zelenjem. Tam za holmi v daljavi za črnim poljem pa se je skrivala Gorica, za njo so se daleč, daleč dvigale italijanske gore, ki jih je oko komaj moglo razločiti v modrikasti belini od oblakov, ki so se srebrili nad njimi.

A vse je bilo mrtvo, zapuščeno.

Ni bilo orača na njivi, ni bilo popotnika na cesti, le tuhtam je gorel samotni ogenj sred polj in črn dim se je valil proti nebu kakor ogromen steber in se rogal jasnemu pomladnemu jutru. Pregnal naj bi bil kugo in smrt, a Katarini se je zdelo, da stoji sredi vsakega ognja v siv plašč zavita visoka koščena postava, ki je ogenj ne sežge in se je meč ne obrani, da se smeje ljudem in njih bedastemu početju...

Po dolgem času je pozvonilo nenadoma z vsemi zvonovi, tam daleč pri Svetem Mihaelu sta se oglasila dva drobna, plaha zvončka. Sveti Jakob je odgovoril s svojim edinim. Žalostno, obupno zvonjenje je donelo prek doline, kakor bi zvonilo pomladi in lepoti in življenju za smrt in grob na veke....

Nenadoma je zvonjenje utihnilo, iz vasi se je vila dolga, črna procesija in se počasi pomikala po cesti. Pred njo se je zibal velik siv križ, za njim je stopala vrsta spokornikov, po dva in dva, s sklonjeno glavo, počasi, kakor bi bili sami starci in bolniki.

In smrtna tihota....

Katarina je odprla okno, da sliši vsaj en sam glas, en sam vzdih iz te procesije in tišine.

»Kuge lakote in vojske — reši nas, o Gospod!«

Tako je prosil en sam glas, za njim pa je ponovila to prošnjo cela množica. To ni bilo petje, bil je jok....

Samo te besede so donele z bele ceste, po kateri se je pomikala procesija. Bolj in bolj je postajalo tiho, dokler ni procesija izginila za ovinkom in je petje in jok onemel za gričem.

»Ubogi ljudje! Živijo in mrjejo in pomoči ni zanje, če se jih ne usmili nebo....« je šepetala grofica.

Pod goro se je splašila tisti hip jata črnih ptic, se dvignila in odletela leno prek doline. A nenadoma se je obrnila proti gradu in se spustila na vrt pod njim.

»Groza... Poslanci smrti!« se je stresla Katarina, zaprla oči in poslušala krakanje črne jate.

Nenadoma jo je prevzela drzna misel.

Skočila je k sokolu, ga vzela z obroča in nesla k oknu.

»Tako, moj Hektor! Plani med te gnusne ptiče, in razženi jih! Nočem smrti in groba in žalosti....«

Z drhtečo roko je odpela sokolu čepico in mu jo potegnila z glave. Zaspano oko se je zbistrilo, ko je ugledalo dan, ptič je udaril s perotnicami, zletel s prsta in se v visokem loku vrgel med roparsko svojat.

Črn oblak se je dvignil iz vrta, z divjim krakanjem se je razletela vsa truma na vse strani, sokol pa se je vrnil proti oknu in sedel na roko.

Katarina je ostrmela. Iz Hektorjevih krempljev je padlo nekaj blestečega, zvenečega na tla, ko se je oklenil z njimi njenega prsta.

Naglo je dela ptiču zopet čepico na glavo, ga posadila na obroč in se vrnila k oknu.

Pobrala je tisto svetlo stvar in onemela.

Spoznala je poročni prstan svojega moža...

Kolena so se ji tresla, da je morala sestiti, prsti so ji drhteli, pred očmi se ji je delala tema.

»Leonhard, moj Leonhard...« je zaplakala nenadoma in poljubljala s tresočimi se ustnicami rubin sredi križca na prstanu.

—:—

Popoldne je ukazala poklicati svaka k sebi. Bleda, onemogla, z objokanimi očmi je sedela v usnjatem naslonjaču, in ko ji je hotel Ludovik de Vacaneis poljubiti roko, mu je tiho dejala: »Nikar Ludovik.... Morda bi Vam bilo v pogubo!«

»Kako?... Zakaj?« je ostrmel on.

»Zdi se mi, da je priplavala smrt tudi v naš grad...«

»Katarina!« je vzkliknil Ludovik.

Trudno je zamahnila z roko, da je prese-nečen umolknil.

»Poslušajte! Ali poznate ta prstan?«

Pokazala mu je prstan, ki ga ji je bil prinesel sokol tisto jutro.

Grof je namršil obrvi in dejal: »To je Vaš poročni prstan.«

»Ni res...« je nadaljevala Katarina. »Glejte, tam na mizi v slonokoščeni škatlici je moj poročni prstan. Ta pa, ki ga sedaj gledate, je Leonhardov.«

»Nemogoče...« se je čudil grof.

»Poslušajte in vse boste razumeli! Davi je priletela jata krokarjev izpod gore in se spustila v naš vrt. Izpustila sem Hektorja nadnje in prinesel mi je nazaj — ta prstan. Kaj sklepate iz tega Ludovik?«

»Ne vem, kaj bi rekel. Vse mi je nejasno.... Čuden slučaj...«

»Ali se spominjate strela predsočnjim?« je vprašala grofica in uprla oko pretresljivo v Ludovika.

»Ne vem, kaj mislite...«

»Mislim, da leži moj mož in Vaš brat mrtev v vrtu pod gradom, pred pragom svojega doma...« je dejala počasi.

»Gospa... Jaz ne vem... Takoj ukažem preiskati ves vrt. Če pride tudi smrt med nas, da Vas pomirim in pokažem, da ni res, kar ste mi sedaj povedali....«

»Prepozno... prepozno.... Leonhard je mrtev in jaz pojdem za njim...« je odgovorila z boleznim glasom, naslonila glavo nazaj in zaprla oči.

Ludovik de Vačaneis se je zgrudil na kolena.

»Katarina, ne umreti!...« je zastokal.

»Dovolj!... Hitite!« je vzdihnila ona.

Vstal je in planil iz sobe.

Po dolgem času so zaškripala grajska vrata in grof je hitel v vrt onstran ceste. Za njim je stopal pisar Lichtenberg, ki si ni vedel razlagati, kaj grof hoče.

Vrata v vrt so bila le prislonjena.

»Čudno, Lichtenberg zakaj jih niste zaklenili, preden smo zaprli grad?« je vprašal grof.

»Sam ne vem, kako da smo to pozabili... Vem, da jih nismo zaklenili.....« se je opravičeval pisar.

Stopala sta po stezici proti bezgovemu grmičju, ki je rastle pod zidom in ograjo ob cesti.

Nenadoma sta obstala.

Tam na travi je ležal mrtev človek v dolgi romarski obleki s sklenenimi rokami na ustjih. Kraj njega širok klobuk, ob ledjih čutarica za vodo, ob strani popotna palica.

»Moj brat...« je vzkliknil Ludovik, ko je ugledal mrličev obraz. Pokleknil je trepetajoč k njemu in se sklonil nizko na prsi, kjer je bila obleka krvava. Zakril si je z roko oči in molčal... molčal...

Lichtenberga je bila groza, ko je zaslišal čez dolgo grofov glas: »Lichtenberg, predsnovnim ste ustrelili svojega gospodarja...«

In zopet molk.

Po dolgem, dolgem času je Ludovik vstal in naročil, ne da bi pogledal pisarju v oči: »Prenesite mrliča v grad! V dvorani napravite oder, oblecite ga v viteško obleko in naznanite župniku, da pripravi vse za pogreb!«

Mračen, sklonjen kakor starec je odšel...

Zaklenil se je v sobo, se vrgel na posteljo in skušal umoriti v duši vsako misel, vsak občutek....

Ali je ležal kako uro ali dan ali celo večnost, ni vedel, ampak pred vratmi je nekdo ihtel in trkal nanje, ko se je zavedel.

Skočil je kvišku in odklenil.

Pred njim je klečala Katarinina strežnica Margareta in jokala:

»Gospod, gospa grofica je umrla...«

Sunil jo je vstran in odhitel v Katarinino sobo. Šel je skoz dvorano, kjer so delali služabniki visok oder, da položijo nanj svojega gospoda. Niti pogledal ni okrog, niti besedice ni rekel, počasi je stopal proti vratom v Kata-

rinino sobo, nalahko jih odprl in vstopil.

Soba je bila vsa rdeča od zahajajočega solnca, ki je sijalo skoz dvoje oken, v naslonjaču pod podobo svoje patrone je slonela Katarina de Vacaneis mrtva.

Črna smrt, ki je tako kruto in divje morila okrog in puščala strašne sledi na obrazih svojih žrtev, je prišla tukaj kakor angel, ki dahne poljub miru in večnost na njeno čelo. Kako pokojno in jasno je bilo obličje mrtve Katarine de Vacaneis....

»Še mrtva — lepa in blaga...« je zašepetal Ludovik in odmaknil svoje oči od nje.

Sklonil se je na pokleknil pred Zveličarja, zakril obraz in nič drugega ni mogel izpregovoriti kakor besede: »Sedaj je vse proč, vse.... Samo k tebi, Kristus, da mi daš mir srca...«

Pred vratmi pa so poslušali služabniki in zdelo se jim je, da grof Ludovik de Vacaneis joče...

IV.

»Ali je to prav, kmetje, da vas grabi in mori črna smrt, da cepate po tleh kakor muhe — gospoda pa se je zaklenila v grad in za trdnim zidom pije in je in se veseli, ko vi umirate? Ali je to prav, vas vprašam?«

Tako je kričal Rok Križaj tisti večer v gostilni.

»Seveda ni prav — pa kaj hočemo!....« so odgovarjali kmetje.

»Kaj hočemo.... kaj hočemo?... Šeme ste...« je kričal Križaj in se oziral izzivalno po ljudeh.

»Vsi smo enaki pod solncem, kadar pride grenka smrt... In zato bi jaz gospodi gori na gradu posvetil, ko je tako lepa prilika...«

»Rok, ne delaj greha! Davi smo prosili s procesijo Boga, naj že dene iz rok strašno šibo, s katero nas tepe. Zdaj pa kličeš ti vruga na pomoč!« je zastokal v kotu tisti bajtar, ki mu je bil dal Križaj prveinu sto cekinov.

»Kaj ti je Rebernik?« se je začudil Križaj.

»Slabo... Bojim se, da nas Bog tepe zavoljo tebe...«

»Če ti je slabo, idi domov in se pripravi na smrt!« je zaklical Križaj.

»Zbogom bratje!« je zaječal Rebernik. »Veliko jih je sedelo že tukaj, ki jih ni več. Jaz tudi grem. Bog vam daj kmalu priti do spoznanja!«

Opotekel se je izza mize in oddrsal omahovaje iz sobe. Ko je stopil pred vrata na cesto, ga je premagala slabost in zvrnil se je na kup kamenja.

Križaj pa je kričal v sobi: »Ne bodite strašljivci, ljudje! Pojdimo enkrat vsi pogledati gor na grad, kako in kaj! Povejmo grofu, da nas je samo pol še v vasi, da se nam godi slabo, da umiramo, ko on živi in se veseli. Povprašajmo ga, ali bi nam kaj pomagal!«

In čudo! Ljudje, ki so šli zjutraj za križem skesani in ponižni kakor spokorniki, so se vsled Križajevih besed izpremenili v razbojnike in grešnike. Zapekle so jih rane, ki jim jih je bil vrezal valpetov bič v prejšnjih dneh, zapekli žulji po dlaneh, ki jih je izgubilo delo po robotah, zapekla zavest, da niso nič in da nimajo

nič. Srce, ki je otopelo v delu, britkosti in strahu, se je vzbudilo in zahotelo maščevanje, saj jutri pride smrt in konec.

»Na grad!« so zakričali vsi!

»Pa ne praznih rok!« je zaklical Križaj. »Kako puško vzamemo s sabo in kako sekuro. Martin Yrabec mi je zapustil lepo število takih ropotij; kdor pa ima sam kaj takega pri hiši, naj hiti ponje!«

Kmetje so se razbegnili po vasi in Križaj je razdelil orožje med tiste, ki so ostali.

Nihče ni pomislil, kaj hoče, kaj dela, le želja po osveti, ki je tlela prej kot iskra v pepelu, se je razgorela v mogočen plamen, ki je vžgal vsa srca.

Tako se je zbrala pred hišo v kratkem času skoraj vsa vas.

»Prižgite baklje!« je ukazal Križaj.

»Kako in zakaj? Morda zato, da nas bodo laže videli in da nas postrele, preden pridemo pred vrata?« so ugovarjali nekateri.

»Prižgite!« je grmel Križaj. »Ne gremo kakor roparji in tatovi pred grad, ki se priplazijo pončči, da jih nihče ne vidi in ne sliši. Kakor sodniki gremo, ki zadoščajo ukazu resnice in pravice!«

»Tu leži Rebernik mrtev!« je zaklical nekdo tisti hip.

»Vzamemo ga s seboj, da bo grof videl, kako umiramo!« je zaklical Rok.

Prižgali so baklje, štirje možje so vzdignili Rebernika in dolga vrsta se je napotila proti gradu.

Ko so prišli na streljaj blizu, so se ustavili. Toda ni bilo glasu iz grada, ki se je dvigal siv

in hladen k nebu. Vse je bilo temno, le tri okna dvorane v zgornjem nadstropju so svetila tajnostno v noč.

»Naprej!«

Truma je prihrumela do vhoda in Križaj je udaril s sekiro po vratih, da je zazvenelo.

»Odprite!« je zaklical.

Ubit glas se je odzval od znotraj: »Kdo je?«

»Kmetje...« je odgovoril Križaj.

Hlapec Gregor je odprl in ostrmel, ko je ugledal pred seboj obraze tlačanov, razsvetljene z rdečimi plameni bakelj, ki so še bolj razvneli v bleščečih očeh ogenj maščevanja.

»Kaj hočete?«

»Stran!« ga je odrinil Križaj, množica je zahrumela v hodnik in drla nevdržno po stopnicah v gornje prostore.

Nihče se ni zmenil za pisarja Lichtenberga, ki je stokal na kameniti klopi ob vratih. Tudi po njem so se bili iztegnili neizprosni prsti črne smrti.

Hrumeč je pridrla množica do vrat v dvorano. A ko jih je Križaj odprl in je udaril val luči kmetom v obraz, so vsi obstali, kakor bi jih bila z enim migom ustavila nenadoma močna nevidna roka.

Tam sta bila dva visoka odra, na enem je ležal grof de Vacaneis, na drugem pa Katarina, njegova žena. Med odroma pa je sedel grof Ludovik, tiščal globoko sklonjen obraz v dlani in niti glave ni dvignil, ko so se vrata odprla.

Kmete je prevzel ta pogled. Ostrmeli so, ogenj je ugasnil v očeh, dvignene pesti so pa-

le, glave so se sklonile, hrum se je polegel. Šepet, molk....

Plameni sveč so se umirili, kmetje so začeli tiho drug za drugim odhajati, nekaj kakor kes se je rodilo v njih srcih. Tudi tisti, ki so nosili mrtvega Rebernika, so odšli, le Križaj je ostal, s sklonjeno glavo in polzaprtimi očmi je gledal predse.

Vzdramil se je še-le, ko je grof dvignil glavo in izpregovoril: »Kaj je?«

»Nič... Mislili smo soditi, a obsodba je bila izvršena, preden so sodniki prišli...« je odgovoril Križaj in odšel. Brez glasa so se zaprla za njim težka, okovana grajska vrata.

Tiho je bilo po vasi, ljudje so se bili razgubili po hišah, izza Čavna se je dvigal srp meseca.

»Kam sedaj?« se je vprašal Križaj in taval kakor tat skoz sence po vasi.

Ne da bi vedel, kdaj in kako, je stal nenadoma pred krčmo, ki jo je bil prevzel po rajnem Vrabcu brez pisma in pogodbe.

Skoraj sovražno je gledal mračno poslopje.

»Nisi mi dalo sreče, ti vražje gnezdo... Prokletstvo je v tebi in v tvojih prostorih, ki se bo za vedno držalo tvojih zidov.«

Gledal je na zapuščeno hišo in na vas.

Nenadoma se je zasmel: »Dovolj oddaljeno si od vasi, da te še nocoj lahko brez škode uničim. Naj ne ostane niti kamen na kamenu od Vrabčeve dediščine, kakor ni ostal niti cekin njegovih cekinov!«

Stopil je v hišo in ukresal ogenj. Na štirih koncih je znosil pohištvo na kup in v vsakega vtaknil gorečo bakljo.

»Le gori, da te bo sam vrag vesel!« se je zasmel, ko je stopil na cesto. Zaklenil je, vrigel ključ skoz okno v sobo, pobral sekuro na tleh in odšel po cesti.

»Dogospodaril sem, zdaj mora priti konec in smrt... Velik malopridnež sem in skoraj me je sram, da sem tako malo opravil... Brrr... Mraz me stresa, v moji glavi je čudno, v prsih tesno... Odpraviti se bom moral in iti na pot, ki je nisem še hodil, in sam ne vem, ali pridem k Bogu ali k vragu. Vino in brezskrbno življenje mi je vzelo moč oči, da ne vidijo več, česar drugi niso videli, da je srce prazno in pusto kakor pogorišče...«

Pomislil je, se ustavil in zrl po cesti.

»Toda — ne... Tam plava senca iz vasi, lahka, kakor iz pajčevine ustvarjena... Ali je dim in se je ogenj že prijel Vrabčeve domačije?«

Gledal je proti krčmi ob cesti, a tam je bilo še vse temno. Iz senc med vaškimi hišami pa se je izmotala dolga koščena postava, ki so jo videle le Križajeve oči. Prozorna je bila kakor meglica, v roki je držala koso, dolg plašč se je vil za njo, ko je plavala skoz noč.

»To je smrt, ki je zadavila Velikonja in Vrabca in nešteto drugih, to je smrt, ki je ni ustavil niti visoki zid na gradu... To je smrt, ki vzame tudi mene...« je šepetal Križaj in nič groze ni bilo v njegovem srcu, ko jo je gledal.

Senca je priplavala do visoke topole ob cesti in nemudoma brez sledu izginila. Ali je

splavala k zvezdam v višavo, ali se je vdrla v zemljo, ali se je razgubila kakor meglica, ko petegne veter? Križaj ni vedel odgovora.

»Kam je izginila?« se je vpraševal in gledal v noč, da so ga oči skelele.

Čudna misel ga je prevzela.

»Ah morda je pa to drevo tvoje zavetišče, ljuba smrt? Če je, naj bo — posečem ga še nočoj. Čakaj! — —«

Približal se je k drevesu, se prekrižal, dvignil sekiro in začel sekati deblo nizko pri tleh. Udarec za udarcem je odmeval v noč in kmalu mu je pot curkoma lil po obrazu.

Že so mu omagovale roke, pred očmi se mu je meglilo, srce se mu je hotelo ustaviti, v prsih ga je peklo, ko se je drevo nagnilo, zajechalo. Še par udarcev, in zvrnilo se je šumeč in hrumeč na cesto.

»Tako, moje delo je dokončano...« se je oddahnil Rok. »Prvi sem videl črno smrt, Bog daj, da tudi zadnji!«

Zagnal je sekiro v grmovje in odšel omahovaje proti vasi, truden in izmučen do smrti....

Župnik je začuden planil kvišku, ko so ga tisto noč vzbudili iz spanja močni udarci po vratih.

Odprl je okno in povprašal: »Kaj je?«

»Hitro, gospod, grešna duša prosi še, da bi jo izpovedali!« je zajechal Križaj ob vratih.

Naglo se je župnik opravil, šel v pritličje in odprl vrata.

»Križaj — ti?« se je začudil.

»Da, gospod, in smrt me tišči za vrat. Rad bi prišel v sveti raj, zato sem Vas prišel motit.

Hitiva, zakaj doiga je vrsta mojih malopridnosti....«

»Stopi v sobo,« je dejal župnik, podal Križaju roko in mu pomagal.

V sobi se je Rok onemogel zgrudil na stol in začel moliti.

Mrzel pot mu je stopil na čelo in oči so se mu že motile, ko je končal izpoved in prosil: »Gospod, na cesti leži posekano drevo. Pred vasjo je. Tam je izginila nocojšnjo noč črna smrt. Iz lesa ukažite narediti podobo mojega patrona in naj sezidajo tam kapelico!«...

Glas mu je pojemał.

»Kaj si videl tam, Rok?« je vprašal župnik, a Križaj ga ni več slišal, ker se je onesvestil.

Tisti hip je planil iz gostilne ob cesti visok zubelj proti nebu, a nikogar ni bilo, da bi bil šel gasit.

Proti jutru je Križaj umrl — zadnji, ki ga je vzela črna smrt.

Tisti večer, ko so ga pokopali, pa je sedel stari župnik k mizi in odprl kroniko. In vsa groza tistih dni je bila v prvih črkah in besedah, ko je zastavil gosje pero in začel pisati o kugi: Leta 1682 po Kristusu Gospodu....

KLEMENTA.

ako, da nisem doslej nikoli nato mislila?»

Sredi tega vprašanja je obstala v široki trgovski ulici — via San Lazaro se je zvala nekoč — v poldanskem solncu zgodnjepomladnega dne in za trenutek zaprla oči. Kakor nenadna slabost

so jo prevzeli spomini med sprehodom v tem delu Trsta, v značilni ulici pristaniškega okraja, kjer visi nad tlakom tisti nedoločni vonj skritih trgovskih bogastev, kolonijalnega blaga od kave do muskata, od grških rozin do škandinavskih polenovk, sredi dveh vrst visokih tihih hiš, v katerih ne najdeš niti ene žive prodajalne, marveč samo skladišče za skladiščem, ki so ob tem času krog poldneva zaprta in dremajo v solncu kakor okna stanovanj, ki so nad njimi.

V tem delu Trsta je preživel njen oče pol življenja. Odkar se ga je spominjala, ko še v šolo ni hodila, do časa, ko je bila v lepoti mladih šestnajstih let in ko je nekoč ob nenavadnem času prišel domov, legel in drugo jutro umrl, ves ta čas je bil njen oče enak. Še sedaj ga vidi stoječega pred skladišči, ko govori s trgovci, včasih odkrije svoj rjavi trdi klobuk in se spet pokrije, piše naglo,

naglo v svoj zapisnik in hiti dalje. Včasih se ustavi ob mački, ki se pretega v solncu, potegne iz žepa skorjico sira ali košček klobase, ostanek predpoldnice, ga vrže živali, hiti dalje in se smeje ozira, da vidi svoje dobro delo.

Zvečer dela račun z materjo. Iz vseh žepov zbira papirnati in srebrni denar, računa in govori nemirno: »Malo zaslužimo mi, ubogi sensali. Ves dan tekam okrog — bori krajcarji so moj uspeh. Klementa ne bo imela dote.«

»Klementa je lepa, ne bo je potrebovala. Samo da živimo!« govori mati in zbira denar. Oče pa hiti, da še kaj ugrabi z mize in spravi v žep.

»Moram v kavarno, v gostilno, na borzo. Za vse to je treba denarja. Ne oropaj me popolnoma, ljuba moja!«

Tak je bil njen oče, vedno se mu je mudilo, vedno je begal za kupčijami, dokler ni legel in umrl. Po njegovi smrti ste z materjo začutili, kaj jima je bil. Morali ste prodati nad polovico pohištva in iti iz Trsta, kjer niste mogli brez očeta živeti, na deželo, v rojstno vas njegovo, kjer ste imeli daljnega sorodnika, ki jima je obljubil, da jima da svojo hišo, v kateri že leta in leta ni nihče bival, brezplačno za stanovanje.

Tako ste se preselili v Vipavsko dolino že mesec dni po očetovi smrti.

Klementa je jokala vso noč po prihodu v to starinsko hišo, kjer ste bili nad zapuščeno kletjo dve sobici in temna kuhinja. Jokala je od domotožja po morju, po živih, šumečih ulicah, po drevoredu na Acquadottu, kjer je vzbujala njena lepota že zanimanje med moškimi in zavist med ženskami.

Od vsega tega je ostal Klementi le grenak spomin in leto samotnih dni, ko je sedela za šivalnim strojem in šivala kmetom srajce iz surovega domačega platna in ženskam krila in jopice iz blaga, ki so ga kupovale v Gorici.

Tam je živela tiho življenje, drhteča od nemira, ki ga je podedovala po očetu, toneča v melanholiji, ki je bil njen delež po materi.

Mati jo je tolažila, prosila, naj je ne zapusti, jokala po preteklih letih, hodila v cerkev in molila, kakor bi bila slutila, da ne bo več dolgo.

Leto dni za tem, odkar ste se preselili na deželo, je mati umrla.

Klementa je jokala ob njenem odru, a srce ji je že vztrepetavalo od misli, da je prosta.

Od mrtve matere je gledala s solznimi očmi v svet. Tisto okno s štirimi železnimi palicami na križ, pred njim na levi strani široko zeleneča murva, ob njej pot iz vasi in kapelica na razpotju, ta pogled, ki je bil tovariš njenemu delu ves ta čas in njeni žalosti, ji je edini ostal v duši kakor za vedno vdolben spomin na čas, ko jo je za očetom zapustila še mati.

Klementa se je vzdramila, odprla oči, in odšla počasi proti svojemu stanovanju na Rivi. Spomini, ki so jo tako nenadoma prevzeli, so šli z njo.

Od svežega materinega groba je odšla v Trst in vstopila v kontor trgovca z dalmatinskim oljem in vinom, gospoda Michelija, ki se je v resnici zval Mihelič in jo je iz usmiljenja vzel v službo, ker je poznal njenega očeta. Tam se je razvila v najlepše dekle.

Celo njen šef, ki je imel veliko plešo in na vratu impozantno gubo blagostanja in ki je že

težko sopel v debelosti svojih štiridesetih let, se je začel zanimati zanjo, ker je bil še samec in mu trgovski posli niso dali časa dovolj, da bi se bil mogel do tedaj zanimati za ženitev.

Ko je nekoč hotel Klementi v kontoru ponuditi roko, da jo vzame za ženo, mu je zbežala iz službe.

Od tedaj je šla njena pot navzdol, navzgor, kakor so bili njeni častilci.

Prvi, s katerim je zapravila leto najlepših dni, je bil gizdavi Mario Protodokis, kakor Apol lep Grk. Zanj bi bila dala Klementa vse. Kaj je bil Mario, ni dognala nikoli. Ali je bil študent, ali trgovec, ali poet, ali kipar, ali lahkoživec in lažnivec. Morda vse, morda nič. A bil je bogat, najel ji je stanovanje, oblekel jo v svilo in baržun, jo obdaroval z nakitom, prstani in brošami in jo v tem času izobrazil popolnoma v vsej lahki umetnosti demimondk in kurtizan.

Če je zapela včasih domačo pesem in zasanjala o sivi slovenski vasi, kjer je bil grob njene matere, ji je Mario dejal, da je barbarka. Vedno ji je obljubljal, da pojde z njo, obiskati tiste kraje njenih sanj, a obljube ni izpolnil, ker se je prej z njo razstal. Prišlo je nenadoma. Zanj je začel gledati vitek poročnik, aristokrat z Ogrskega. Ko jo je prvič obiskal, je Protodokis izginil iz njene bližine in iz Trsta kakor lutka, ki je odigrala svojo vlogo. Ostalo pa je Klementino srce, nekako marijonetno pozorišče, na katerem je nastopil zdaj temperamentni Aladar Kelemen.

Ko so ga po par mescih prestavili v drugo garnizijo, je prišel za njim drugi, tretji, četiti.

Vsi same lutke, lesene, brezčutne figure za Klemento, odete v pisano obleko trenutnih razpoloženj, sentimentalnih laži, hipnih izbruhov strasti, dolgih presledkov dolgočasje in gnusa. Z vsemi se je Klementa igrala in živela od njih, v njej sami pa je bila puščoba in hladnost bitja, ki živi, ker živeti mora.

Prišla je vojna. V Trstu je prenehalo trgovsko življenje in vzvalovilo se drugo: življenje velikega mesta tik ob fronti.

Klementa ni bežala. Ostala je v svojem razkošnem stanovanju ob Rivi in živela s častniško družbo življenje bitja, ki se igračka z mislijo na smrt in jo pozablja, takrat najbolj, ko je najbližja.

Aladarja, ki je bil dodeljen letalcem, je vrgla vojna zopet v Trst. Spomini so jo vezali nanj bolj nego na druge, zato ga je imela rada. Bil je tudi edini, ki se je bil ločil od nje vsled zunanjih vplivov, ne vsled tega, ker bi se bile potrgale njune srčne vezi.

Iz tistih dni je ostal Klementi samo en spomin: večer, ko se Aladar ni vrnil s poleta v Benečijo in jutro, ko je izvedela, da se je ponesrečil.

Šla je na njegov pogreb in jokala prve solze, ki so izvirale iz globoke žalosti, za njegovo krsto, kjer so ležali ubogi ogoreli ostanki njegovega mladega telesa.

To je bil prvi klic večnosti. A izzvenel je v par dneh in Klementa je pričela staro življenje iznova.

Vendar nekaj je ostalo: včasih se je nenedoma vprašala, čemu živi, in si želela smrti.

Vojna je končala, Trst je pozdravil Italijane v svojih ulicah. Klementini častilci so se razpršili v vse dežele, ostal je samo njen nekdanji šef, ki jo je bil pred leti zaprosil za roko. Nedavno jo je bil nagovoril in obnovil svoje znanje z njo. Bogatejši in debelejši je bil, njegova pleša je bila večja kakor pred desetimi leti. Postaral se je in to mu je dalo pravico, da je spremljal včasih Klemento na njenih izprehodih in ji poklanjal mala, dragocena darila. V vsem tem je bilo nekaj očetovskega, pokroviteljskega, o drugih namenih ni bilo niči sledu.

»Ker sem poznal Vašega očeta, se menim za Vas. Vam želim sreče, Klementa. Tisto v kontorju pred leti je bila neumnost, moja draga, radi katere Vam ni bilo treba zbežati od mene in začeti takega življenja...« ji je zatrjeval včasih.

Klementa je na take njegove besede molčala, ker se ji je zdela njegova skrb zanjo kakor misel na varni, daljni pristan sredi širnega morja.

»Hvaležna sem Vam....« mu je včasih dejala, ker mu ni vedela kaj drugega povedati.

Tako jo je tudi danes čakal na vogalu ob Rivi, ko je zavila vsa zatopljena v svoje misli proti svojemu stanovanju.

Podal ji je svojo težko, kakor toplo testo mehko roko, da je čutila vse prstane na njegovih prstih.

»Kako se Vam godi, Klementa?« jo je vprašal in se ji pridružil.

»Tako, tako...« je odgovorila ona, kakor bi jo splašil iz lepih misli.

Molče sta stopala par minut v solncu po trotoarju, šetalcev je bilo ob tem času malo, od morja je vel topel zrak, na čožotskem trabaklju ob molu so vlekli mornarji jadro kvišku, da so vzvodi škripali in vrvi pokale.

»Nič ni več z življenjem...« je prekinil Micheli molk.

»Da, nič ni...« je povzela Klementa za njim besedo. »Sedaj sem premišljevala in preživela v spominih še enkrat svojo preteklost. Odločila sem se, da za praznike zbežim iz Trsta in se odpeljem na deželo.«

»Zakaj?« se je začudil gospod Micheli.

»Mamo pojdem obiskati. Že devet let nisem bila na njenem grobu. Obsodite me, gospod Micheli, a nisem mogla do danes, ker me srce ni vleкло tja. Živela sem od danes na jutri. Moji dnevi so bili brez svetih dni, brez nedelj, dan enak dnevu. Moje življenje v Trstu je bilo tako, da nimam ne enega spomina na take svete dni kakor je Velika noč. Petindvajset let sem tu in to moje življenje je brez prazničnosti, brez veselja, to je resnica. V onem selu, kjer je moja mama pokopana, sem bila samo leto dni, a so mi vsi prazniki tako živo v spominu, kakor bi jih bila včeraj doživela. Kako je tam Veliki teden poln resnobe, ko še zvonovi utihnejo od Velikega četrтка do nedelje in ropota v turobnih jutrih, molčečih poldnevih in rdečih večerih le raglja v zvoniku, da si človek zaželi zopet slišati zvonjenje. Zato je velikonočna nedelja res praznik vstajenja, ko gre procesija po svečano okrašeni vasi na vse zgodaj v jutro, ko zvezde ugašajo v jutranji zarji in še

slavci pojo v grmovju ob potokih, iz katerih se dviga modrikasta megla. Vsa dolina je polna zvonjenja, petja, luči, prazničnosti. Vse to bi rada še enkrat doživela...«

»Klementa, tega ne bo nikoli več. Poza-bili ste, da je bila vojna. Zvonov ni več po cerkvah. Ljudje mislijo na vse drugo kakor na petje in prazničnost. Tudi jaz imam take spomine, tudi jaz sem doživel taka velikonočna jutra. A dolgo je že od tedaj, dolgo. Štirinajst let sem imel, ko sem jih moral pozabiti. Prišel sem v Trst in nosil na svojih mladih plečih žaklje v skladišče, zvečer sem se ves truden še učil trgovske korespondence, računstva, jezika. Pozneje sem postal komij, poslovodja, prokurist in slednjič sam svoj gospod. Nikdar nisem mislil na svojo mladost. Vi ste mi vzbudili zdaj spomine nanjo. Vidite, to je tisto: slovenska kri je v Vas in v meni. Prej ali slej se vzbudi ta kri v nas. Glejte jaz sem pravzaprav Mihelič, a že čez trideset let se pišem Micheli. A čutim: ime mi je Trst vzel, nature mi ni mogel. Tudi tisto v kontorju pred desetimi leti in ta moja skrb za Vas je samo čuvstvenost, posledica slovenske krvi. Vsak drugi bi Vas ne pogledal več po vsem, kar ste že Vi delali, Klementa, jaz pa vsa ta leta pišem Vaše ime v svoje skrite papirje in še pri svojih računih ne morem pozabiti na Vas....

Obstala sta pred visoko, patricijsko hišo na Rivi, solidno staro stavbo, kjer je bivala Klementa v prvem nadstropju.

»V sredo se torej odpeljem, gospod Micheli. Če se ne vidiva več, srečne praznike!«

je dejala Klementa, kakor bi se hotela posloviti.

Gospod Mihelič si je brisal potno čelo in plešo. V zadregi in skoraj jecljaje je zaprosil: »Klementa, ali Vas smem spremiti na to Vašo pot? Tudi jaz bi rad po tridesetih letih zopet videl svojo rojstno vas, ki je komaj poldrugo uro oddaljena od kraja, kjer je bil Vaš pokojni oče doma«.

Klementa je odgovorila resno: »Lahko me spremitite. Zjutraj se odpeljeva, popoldne, sva tam«.

Gospod Mihelič je zažarel v obraz, da ni niti videl, kdaj je Klementa izginila po stopnicah.

Ko se je ozrl po Rivi, se mu je zdelo, da je nebo modrejše nego pred hipom in da solnce ni sijalo nikdar svetlejše kakor ta trenutek nad gladkim morjem.

Ob molu je zavila iz pristanišča v morje jadrnica z napetimi jadri, ob njej so letali v elegantnih lokih kričeči galebi.

*

V sredo Veliki teden sta se gospod Mihelič in Klementa odpeljala v Vipavsko dolino, da doživita tam novo Velikonoč mladostnih spominov.

Klementa je bila zamišljena, kakor da gre na božjo pot. V črni obleki, s temnim pajčolanom pred bledim licem je bila podobna žalujoči mladi vdovi.

Mihelič je bil ves očetovski. Počakal je bil svojo spremljevalko na kolodvoru, kupil listek zanjo. Ko jo je dočakal, ji je poiskal udoben ku-

pe in izkušal vstreči vsaki njeni želji, ki bi jo le zaslutil v njenih očeh.

Klementa je bila danes brez želja.

Slonela je z zaprtimi očmi nasproti gospodu Miheliču, kolesa so tolkla enakomerno pod vagoni, zunaj so brzele mimo oken gole, puste skale, pretrgane s širokimi panoramami v trpki kraški svet.

Gospod Mihelič Klemente še ni razumel. Ali hoče igrati za izpremembo Magdaleno? To mu je šepetal njegov trgovski duh v uho, a on ga ni poslušal, zdel se mu je izkušnjavec, ki ga moti na poti k lepi, čisti Veliki noči iz mladih dni. Tudi je bila Klementa tako brez vsake koketnosti, vsa resna in stroga, da se mu je smilila. Sitno se mu je zdelo, da tako molči in da ji nima kaj povedati. Iskal je snovi, o kateri bi se mogel z njo razgovarjati. Dolgo si ni mogel ničesar domisliti, dokler se ni vlak ustavil na postajici, kjer so poprave za silo zbrisale sledove preteklih vojnih let in od katere je bil odprt pogled na širno vojno grobišče.

»Povsod se poznajo sledovi vojne, Klementa...« je začel.

»Res je, tudi v meni sami. Saj sem Vam že pravila o Aladarju, edinem človeku, ki me je imel morda res nekoliko rad...« je odgovorila Klementa.

»Da, pravili ste mi. Tudi on je bil eden izmed milijonov, ki so umrli, ne da bi vedeli, zakaj.«

»Aladar je umrl za domovino.«

»Da, to so nazori, ki so jih vtepali ljudem v glavo. Častniki in aristokrati so morali imeti

te nazore. Jaz kot trgovec mislim enostavno tako, da vsakdo rad živi in nerad umrje. Organizirano ubijanje ljudi je največja bedastoča in krivica pod božjim solncem. Zdaj čutimo posledice. Jaz bom še letos zaprl svoje skladišče in pustil trgovanje. Začel bom živeti od svojih rent. S Trstom ne bo nič več. Odrezan je od Dalmacije in od severnih dežel, od vseh žil, ki so mu dajale življenje. Propasti gremo nasproti. Trst postane gnezdo siromakov«.

»Jaz tega ne razumem, Gospod Micheli. Mene spominjajo vsa ta grobišča in vsi ti križi samo na eno: na smrt. In vprašam se, zakaj sem živel. Na to vprašanje nimam odgovora. Zato sem žalostna, da nikdar tako«.

»Vi ne veste, zakaj ste živeli!« se je začudil Klementi njen spremljevalec. Tega ne verujem. Živeli ste in živite kakor metuljček, ki ne ve, na kateri cvet bi sedel. A jaz sem siromak. Jaz vem, zakaj sem živel: za denar. Od svojega štirinajstega leta do danes sem delal in se mučil za sam suhi, goli denar. Zdaj ga imam dovolj, a v pehanju in boju zanj sem se utrudil in si želim miru, da bi mogel misliti tudi na kaj drugega. Pred desetimi leti sem hotel to, Klementa, ko sem Vam ponudil roko...«

»Vi ste delali, ste čisti, pošteni... A kaj sem jaz? Jaz nisem delala, moje življenje je grdo. Kakor oblak pod solncem sem...«

Skoraj jok je trepetal v teh Klementinih besedah.

»Klementa, jaz Vas ne obsojam... Brez matere, brez očeta ste, neizkušeno dekle, kam bi bili drugače prišli? Tudi jaz sem kriv, dasi ni-

sem imel zlega namena, da sem Vas s tisto neumnostjo pred leti splašil. Danes Vas poznam, zato ne zahtevam ničesar od Vas, kakor da mi dovolite očetovsko prijateljstvo. Nekoga moram imeti, da bom nanj mislil, drugače mi ni živeti v tej samoti, ki mi ostane, ko zaprem svoje skladišče. Samo to bi rad dosegel od Vas, za vse drugo sem prestar, če hočem biti odkritosrčen. Tega mi ne smete odreči, zato sem Vas spremil na to pot. Čutim, da sem sokriv Vašega gorja in to hočem popraviti«.

»Novo življenje bi rada začela...« je dejala po premolku Klementa, kakor bi bila preslišala zadnje besede.

»Jaz bom najsrečnejši človek, če to storite, Klementa. Pred desetimi leti me je bolelo, da ste zbežali od mene in se oklenili Protodikisa, tega grškega lopova. Zdaj me ne boli več. Le čudno se mi zdi, da niste srečnejši od mene. Vi ste vsaj živeli, uživali, jaz pa sem samo delal, delal, delal. Jaz sem živel denarju, Vi veselju, zato bi morali biti srečni...«

»Nisem živela veselju. Sama ne vem, kaj je bilo tisto, čemur sem živela. Ko so pred dvema letoma krožili aeroplani nizko nad mestom, iz katerih je sovražnik sipal smrt in ogenj, sem plesala jaz s tamburino v roki po vseh svojih sobah. Bombe so grmele med mojim smehom. Aladar je mislil, da sem zblaznela. A nisem. Bila je to tista nepoznana sila, ki me je silila, da živim in se smejim smrti. Zdaj se mi stуди vse. Čutim, da so mi polomili perutnice za vzlet kvišku. Odkar sem zbežala od Vas do tistega dne, ko ste me srečali na Rivi, je bilo moje živ-

ljenje en sam greh brez kesanja, brez užitka, brez poželenja. A nekje mora biti solnce, mora biti mir, drugo višje življenje. Zato grem na mamin grob, da oživim ob edinem čistem spominu svojih dni, ko sem z delom svojih rok skrbela zanjo in zase. Čutila bo mojo bol, vem, in bo molila zame, zakaj umrla je lepo smrt. In moj oče poreče, da bi rad še enkrat živel, da bi videl tisto Klemento, za katero ni mogel do te zbrati... Vidite gospod Micheli, to je moja predizpoved«.

Gospodu Miheliču je bilo sitno odgovoriti, primaknil se je k oknu, se začel brisati po čelu, kakor bi se potil, in je skrivši otrl s trepalnic solzo.

Vlak se je ustavil na mali postaji v dolini, v kupe sta stopila star duhovnik, nemara penzijonist, in mlad teolog s skoraj dekliškim obrazom.

Od te postaje, ki je bila zadnja pred ono, na katero sta bila namenjena Klementa in gospod Mihelič, nista več govorila. Mihelič je gledal skoz okno in poslušal penzijonista. Klementa je sedela v svojem kotu in pazila na besede teologa.

Stari upokojeni župnik je govoril z bogoslovcem o praznikih, o slovesnostih, o procesiji, o spovedih. Tudi vojne nista pozabila, mislila sta na narod, ki trpi.

Na samotni postaji sta Klementa in njen spremljevalec izstopila. Od tu je bilo še uro daleč do vasi, kamor sta bila namenjena.

Bela cesta je vodila navkreber proti malemu gričevju, ki je zakrivalo pogled v dolino.

Ko sta bila na vrhu, je Klementa izpregovorila prvo besedo: »Gospod Micheli, ali ste slišali, kaj je rekel stari gospod v kolarju: želja po nasladi in po denarju pije kri našega naroda?...«

»Slišal sem,« je odgovoril Mihelič. »Nama jo je izpila...«

»Jokala bom vse življenje zavoljo tega. Danes pojdem v cerkev, kamor sem hodila z materjo v edinem lepem času svojega življenja. Molila bom po dolgih letih prvokrat...« je dejala Klementa.

»Kaj naj storim jaz, ko sem v petintridesetih letih vse to pozabil. Kako naj vse to popravim?« je skoraj v mislih zašepetal gospod Mihelič.

»Če opazite, da bi hotela jaz le stopinjo nazaj v življenje, ki ga zdaj objokujem, spomnite me na to pot!« je preprosto odgovorila Klementa.

Pred Klemento in njenim prijateljem je zasijala dolina v velikonočnem pričakovanju.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS *

00000075125

